

TÜRKMEN BOYLARININ GEÇMİŞİ, YAYILIŞI, BUGÜNKÜ DURUMU VE GELECEĞİ

Prof. Dr. Soltanğa ATANIYAZOV

Türkmenistan Bilim ve Teknik Yüksek Kurulu.

ÖZET

Dünya milletlerinin önemli bir kısmı, tarihlerinin belli bir döneminde boy ve uruğlara bölünme sürecini yaşamışlardır. İktisadî, sosyal şartlar nedeniyle bu bölünme bazı topluluklarda ve bu arada göçebe hayatı yaşayan Kazak, Kırgız, Başkırt, Türkmen gibi Türk topluluklarında uzun süre muhafaza edilmiştir.

Bu topluluklar arasında Türkmenler'in boy ve uruğları Kaşgarlı Mahmut, Mübarek Şah, Reşidüddin, Yazıcıoğlu, Salar Baba Harıdarı, Ebulgazi gibi kadim âlimlerin eserlerinde yer almıştır. Bu âlimlerin eserlerinde, Türkmen boylarının çeşitli devirlerdeki durumları ve yaşadıkları değişiklikler incelenmiş; boy ve uruğların büyüklü-küçüklü topluluklarına ait bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu tarihî kaynaklarda, Kaşgarlı Mahmut tarafından sıralanan Türkmen boylarının bünyesinde Moğol saldırılarından sonra ortaya çıkan değişiklikler ve bu meydana pek çoğunun komşu ülkelere kaçması, kalanların ise başka topluluklarla birleşerek Teke, Yomut, Göklen, Ersarı, Sarık, Sakar, Alili, Olam, Surhı gibi yeni boyları meydana getirmesi hakkında dikkate değer bilgiler veriliyor.

Oğuz boylarına dayanan yeni Türkmen boyları, Türkmen halkının meydana getirdiği sosyolojik kollardır. Kadimden gelen bu geleneği yaşlı kuşaklar günümüze kadar yaşatmışlardır. Ancak genç nesil için boy-uruğ meselesi önemini gittikçe yitirmektedir.

Tarihî gerekliliğin bir ürünü olan bu bölünmeyi ortaya çıkaran şartlar bugün ortadan kalkmıştır. Bu yüzden artık XX. asırda boy-uruğ oluşumlarına rastlanmıyor. Ancak eskiden gelmekte olan gelenek hükmünde bazı şive özgünlükleri, mimari ve ekonomide kullanılan araç-gereçler, giyim-kuşam, halı dokuma, süsleme-işleme, yemek kültürü, gelenek-görenek gibi farklılıklar korunmaktadır.

Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte okullarda edebî dilde eğitim-öğretim verilmesi, gazete-dergi ve kitapların edebî dilde yazılması, radyo-TV ve görsel sanatlarda edebî dilin kullanılması ve bu arada halk arasında karşılıklı ilişkilerin artması, esasında özde bir olan Türkmen boyları arasındaki şive, kültür gibi maddî- manevî farklılıkların giderek azalmasına sebep olmaktadır.

Bu mühim meseleye, yani Türkmen boylarını bir bütün, halk ve millî bir devlet etrafında birleştirmek gibi gerekli bir ideale, Türkmenistan devlet başkanı Saparmırat Türkmenbaşı ve Türkmenistan Hükümeti büyük önem vermektedir. Böyle bir çaba neticesinde son yedi yıl içinde, hangi boya veya uruğa mensup olursa olsun, her Türkmen'in kendi halkına ve halkının zengin tarihine duyduğu gurur ve sevgi artmıştır. Böylece Türkmen halkı diğer kardeş Türk topluluklarıyla birlikte, dünya medeniyetinin aydınlık geleceğine doğru emin adımlarla yürümektedir.

Anahtar Kelimeler:

Oğuz, Halk, Boy, Bölüm, Uruğ, Tیره, Türkmen.

GİRİŞ

Dünyadaki insan topluluklarının önemli bir kısmının, tarihlerinin belli dönemlerinde boy veya uruğlara bölünmüş bir şekilde yaşadıkları bilinmektedir. Türk topluluklarından Tatar ve Uygur gibi topluluklarda böylesi bir bölünüş, çok eski dönemlerde görünmesine rağmen daha sonraları bu gelenek zamanla unutulmaya yüz tutmuştur. Bunun yanında göçebe hayatı yaşayan veya hayvancılıkla ziraati birlikte yürüten Kazak, Karakalpak, Kırgız ve Türkmenlerde boylara-uruğlara bölünme geleneği, günümüze kadar devam etmiştir.

Türkmen boyları konusunda daha tafsilâtlı bir şekilde bahsetmek gerekirse, şunları söylemek mümkündür: XIII. asrın ilk çeyreğinin sonlarında bugünkü Türkmenistan coğrafyası Cengiz Han'ın orduları tarafından istila edilmişti. Marı (Merv), Ürgenç (Eski Ürgenç), Lebap ve Ahal vilâyetlerindeki medeniyet merkezleri yerle bir edilerek bu ülkenin bir bölümünü Buhara Emirliği, diğer bölümünü Hive Hanlığı, Ahal ve batı taraflarını da İran şahları ellerine geçirmişti. "Bölüşür-hüküm sür" (Böl-yönet) şeklindeki kolonyâl hareketle bu hanlıklar, Türkmen halkının küçük boylara-uruğlara bölünmesine zemin hazırlamayı, hatta bir Türkmen boyunu bir diğerine veya birkaçına karşı kullanmayı devlet siyaseti haline getirdiler. Bu durum, Türkmen boylarının mensup oldukları boylara daha çok bağlanmalarına ve bir tehlike esnasında kendilerine hangi boyun yardımcı olacağını daha yakından tanımalarına sebep olmuştu. Neticede Türkmenler'in boy ve uruğlara bölünme süreci uzunca bir zaman devam etmiş ve sosyal gelenek bu asrın başlarında daha da yaygınlaşmıştır (*Ataniyazov, 1994*).

Türkçe konuşan toplulukların VII-VIII. asırlarda boylara ve uruğlara bölündükleri bilinmektedir. Orhun Yenisey'de ele geçen en eski Türkçe kitâbede "Az", "Basmıl", "Karlık", "Üç Karlık", "Kırgız", "Oğuz", "Dokuz Oğuz", "Tabgaç", "Tangut", "Türkeş", "Uygur", "On Uygur", "Çik"(Çiğ) gibi Türk kavmine mensup isimlendirmeler ile karşılaşılmaması bu tarihi olguyu ortaya koymaktadır (*Malov, 1959*).

Bunlardan "Az" (Asa,Yasa), "Karlık", "Oğuz", "Çik" (Çiğ) gibi isimler, Türkmen boy ve uruğlarının adı olarak da kullanılmışlardır. Bu durum Türk topluluklarının ve bu çerçevede Türkmenlerin en eski dönemlerde de boy ve uruğlara bölünmüş olduklarına işaret etmektedir.

Bu makalede boy(tayfa), uruğ, tîre, gibi etnografik terimlerin sıkça kullanılması sebebiyle bunların sosyal yapılanmadaki yerlerini ve anlamlarını göstermek gerekiyor. Bilindiği üzere boy ve uruğlar halinde yaşayan toplulukların hepsinde boylar uruğlara, uruğlar da tîrelere bölünmekte; daha açık belirtmek gerekirse, yukarıdan aşağıya doğru sıralanan çok halkalı bir zincir meydana getirmektedirler (Türkmen boylarının bazılarında bu zincirin halkaları 10'a kadar uzayıp gitmektedir). Türk topluluklarının hiçbirisinde bu halkaların her biri (mesela 1.halka, 2.halka, 5.halka) için başlı başına özel bir terim kullanılmamıştır. Bunun için Türkmen dilinde ve onun şivelerinde karşılaşılan "halk", "il", "tayfa", "uruğ", "kök", "kovum", "kabile", "aymak / oymak", "oba", "bölük", "bölüm", "gandüşer", "küde", "depe", "desse", "lakam", "top", "birata", "topar", "tîre" ve benzeri gibi çok sayıdaki terimler, bu toplulukların sadece birisini değil, pek çoğunu da ifade etmek için kullanılıyordu. Ancak ilmî çalışmalarda bu zincirin bütün halkalarını olmasa da belirli temel topluluklarını özel terimler ile ifade etmek gerekiyor. Bu yüzden biz, günümüzde bağımsız Türk devletlerinin asıl halkını teşkil eden Türkmen, Özbek, Kazak, Karakalpak gibi toplulukları halk, bu halkların sayıca büyük nüfuzlu bölümlerini (mesela Oğuzlar'ın / Türkmenler'in 24 boyunu) "boy / tayfa" terimi ile göstermeye çalıştık. Türkmen boyları çoğunlukla 2-3, bazen 4, hatta 5 büyük bölüme ayrılmışlardır. Meselâ Tekeler "Utamış"-Toğtamış (2 bölüm), Yemreliler "Gumlu"-Dağlı (2 bölüm), Yomutlar"Bayramşahlı"-Atabay" "Cafarbay" (3 bölüm), Ersarılar "Uludepe"- "Güneş"- "Gara"- "Bekevül" (4 bölüm), Çovdurlar "Garaçovdur"- "Abdal"- "İğdir"- "Bozacı"- "Buruncık" (5 bölüm).

Ebulgazi devrinde Özbekler'de boydan küçük, ancak uruğdan büyük olan bu topluluklar "tüpe" sözüyle ifade ediliyordu (*Mitt,I,1939*). Bu terim Ersarılar'ın "Ulu- tep" bölümünün adına muhafaza edilmiştir. Biz çalışmamızda boyun bu

büyük kısımlarını “bölüm” terimi ile karşıladık. Bölümler de kendi aralarında birkaç parçadan ibarettir. Biz, bunlara da “uruğ” dedik. Uruğ’un alt gruplarını ise “tîre” şeklindeki umumî bir sözle adlandırdık. Demek ki: “1-Halk, 2-Boy(tayfa), 3-Bölüm, 4-Uruğ, 5-, 6-, 7-, 8-Tîredir.”

TARİHİ KAYNAKLARDA OĞUZ BOYLARI

Türk topluluklarının özellikle de Oğuzların / Türkmenlerin boylara bölünme hâdisesi kadîm bilginlerin de dikkatini çekmişti. Meselâ büyük dil âlimi Kaşgarlı Mahmud “Divân-ı Lügat-it Türk” adlı muhteşem eserinde, “Oğuzlar, Türkmenlerdir.” şeklinde yazdıktan sonra onların 22 boyunu saymış ayrıca bu boyların tağma(damga)larını göstermiş; sıralamanın ardından da “Herkesçe bilinmesi gerekli olduğu için bu boyların hepsini yazdım.” (Kaşgarlı, I, 1992) demiştir.

Kaşgarlı bu çalışmasında Oğuzların 22 boyunu sıralamış olsa da, aslında bu boyların sayısı 24’tür. Divân’ın üçüncü cildinde Kaşgarlı bu konuda, “Türkmenler aslında 24 kabiledir” demektedir (Kaşgarlı, I, 1992). Kaşgarlı burada konar-göçer Türkmen olan Halaç ve Karlık adlı iki boyu, Oğuzlardan ayrılmış oldukları için sıralamaya dahil etmemiştir.

Bize göre, Kaşgarlı devrinde (XI. asır), hattâ ondan da önce Türkmenler sadece 24 boyla sınırlanmamış olsa gerektir. Ancak büyük âlim Kaşgarlı Türklerin ataları olan Hunların ülke idaresinde yer alan, hizmet gören 24’lü askerî-coğrafi bölünme geleneğini göz önüne alarak Oğuzlar’ın temel 24 boyunun adını sıralıyor; bunların küçük uruğ ve tîrelerini hattâ siyaset ve nüfuz bakımından pek önemi olmayan boyların adlarını hesaba katmıyor. Bu konuda Kaşgarlı, “Ben bunlardan(boylardan) kök ve ana boyları saydım, oymakları bıraktım. Sadece herkesin bilmesi gerekli olanlarını, Oğuz kollarını ve hayvanlarına vurulan damgaları yazdım.” (Kaşgarlı, I, 1992) diyor:

Kaşgarlı’nın sıralamasında o devirde tanınmış, nüfusu ve nüfuzu bakımından diğerlerinden seçilmiş boylar ön sıralara getirilmiştir. Kaşgarlı

bizzat kendisi de sıralamada ilk yeri “Kınık”lılara verdiğini, çünkü devrinde hakanların bu boydan çıktığını vurguluyor (Kaşgarlı, I, 1992).

Kaşgarlı’dan sonra Oğuz boylarının sıralamasını yapan müelliflerin eserlerinde bu sıralamanın temelde değiştirildiği göze çarpıyor. Meselâ Kaşgarlı’da ilk yeri tutan “Kınıklar”, Reşidüddin’in ve onun çalışmasından yararlanan müelliflerin sıralamalarında en sonuncu, yani 24. yere düşüyor. Bu durumu diğer boylarda da görmek mümkündür (Aşağıda sunulan karşılaştırma tablosuna bakınız).

Demek oluyor ki, Kaşgarlı’nın sıralamasında bazı boylar Reşidüddin’in ve diğerlerinin devrinde çeşitli sebeplerle önceki durumlarını değiştirerek alt yerlere düşerlerken, “Kayı”, “Tüver / Düver / Döğer”, “Yazır” gibi boylar daha sonraları üst yerlere çıkmışlardır.

Aşağıda Oğuz boylarının Kaşgarlı’da, Fahreddin Mübarekşah’ta (Sümer, 1992), Reşidüddin’de (Sümer, 1992), Yazıcıoğlu’nda (Sümer, 1992), Salar Baba’da (Harıdarı, 1994), Ebulgazi’de (Ebulgazi, 1958) yer alan sıralamaların karşılaştırmalı tablosunu sunuyoruz.

Bu karşılaştırma tablosu dikkatlice incelendiğinde, Oğuz/Türkmen boylarının güç ve nüfuzlarının çeşitli devirlerde belirli bir düzende olmadığını, bazı boyların önceki durumlarını daha sonra kaybettiklerini, bazılarının ise tam tersine yukarı sıralara yükseldiğini görmek mümkündür. Meselâ tablosunu Kaşgarlı’dan yaklaşık 130 yıl sonra yazan Mübarekşah’ın eserinde “Kınıklar” 1. Sıradan 2. Sıraya, “Kayılar” 2’den 5’e, “Avşarlar” 6’dan 13’e düşmüşlerdir. Kaşgarlı ve Reşidüddin’in tablolarında (aradaki zaman süresi 225 yıl civarı) boylara verilen yerler daha da farklıdır. “Kınık” 1’den 24’e, “Bayındır” 3’den 13’e, “İva” 4’den 23’e, “Bayat” 9’dan 2’ye gibi.

Boyların sıralamasında bu büyük değişiklikleri, onların sayılarının çeşitli sebeplerle azalıp çoğalmasını, başta savaşlar ve salgın hastalıklar olmak üzere muhtelif hususlarla açıklamak mümkündür. Nitekim XIII. asrın başlarında Cengiz ordularının Türkmenistan coğrafyasına saldırması neticesinde oba ve şehirlerin pek çoğu istilaya uğramış ve insanlar kitleler halinde yok edilmişti. Cengiz Han’ın askerleri hem Harezm

ÇEŞİTLİ KAYNAKLARDA OĞUZ BOYLARININ SIRALAMALARI

Boy Adları	Kaşgarlı 1068-1072	Mübarekşah 1206	Reşidüddin 1300-1310	Yazıcıoğlu XV. asır	Salar Baba 1555-1556	Ebulgazi 1660-1661
	I	II	III	IV	V	VI
Gınık / Kınık	1	2	24	24	24	24
Gayı / Kayı	2	5	1	1	1	1
Bayındır	3	9	13	13	13	13
Iva / Yıva	4	16	23	23	20	23
Salır	5	6	17	17	18	17
Ovşar	6	13	9	9	5	9
Bekdili	7	15	11	11	11	11
Bükdüz	8	14	22	22	16	22
Bayat	9	11	2	2	4	2
Yazır	10	7	5	5	7	5
Eymir	11	1	18	18	22	18
Garabölük	12	-	4	-	-	-
Alkabölük	13	-	19	-	-	-
İğdir	14	-	21	21	15	21
Üregir	15	4	20	20	17	20
Dodurga	16	12	7	7	9	7
Alayontlu	17	10	-	19	21	19
Tüver / Döğer	18	8	6	6	2	8
Beçenek	19	3	14	14	14	14
Çovdur	20	-	15	15	19	15
Çepni	21	-	16	16	23	16
Çarıklık	22	-	-	-	-	-
Yaparlı	-	8	8	-	-	-
Kızık	-	10	10	-	10	-
Garkın	-	-	12	12	12	12
Alkarevli	-	-	3	3	3	3
Karaevli	-	-	-	4	6	4
Kırık	-	-	-	-	8	-
Bayırlı	-	-	-	-	10	-
Yasır	-	-	-	-	-	6

toprağında, hem de Ahal'in kadim şehirlerinde sükûnet içinde yaşayan halkı kırıp geçirmişti. Az sayıdaki halk ise dağlara, çöllere, büyük çoğunlukla da başka ülkelere göçerek bu felâketten canlarını kurtarmıştı.

Yukarıda adları geçen müelliflerin tablolarında sıralanan Oğuz boylarından bir kısmının adlarına Moğol saldırılarından sonra bu coğrafyada rastlanmamasına şaşmamak gerekir. Türkmenistan'ın bazı bölgelerinde bugün bile Kınık, Bekdili, Karabölük, Alkabölük, Üregir, Alayontlu, Çepni, Yaparlı, Kızık, Alkaevli gibi kâdim Oğuz-Türkmen boylarına mensup insanlarla karşılaşılmasına ve onların adları verilen "yer-yurt"a dahi rastlanmamasına şaşmamak gerekir. Bu belirtilen boylar Cengiz Han'ın, Timurlenk' in ve diğer istilâcılarının baskıları devrinde ya yok olmuşlar, ya diğer Türk boyları

arasına karışmışlardır.

OĞUZ BOYLARINDAN TÜRKMEN TAYFA VE TİRELERİNE

Tabloda alt sıralarda yer alan boylar yukarıda belirtilen istilâ hareketlerinden sonra önceki durumlarını kaybedip ya diğer boylara karışmışlar; ya da yeni gruplarla birleşerek önceki boylarından tamamen farklı yeni bir ad almışlardır. Daha doğrusu saldırıya uğrayan halkı toparlayarak bünyesine alan boyun veya uruğun adları, yeni topluluğun adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Buna "Burkaz", "Göklen", "Yemreli", "Yomut", "Olam", "Sakar", "Sayat", "Surhı", "Çandır", "Teke", "Hatap", "Esgi" gibi boy adlarını misal verebiliriz.

Bu şekilde oluşmuş bazı boylara, onlara önderlik ve komutanlık yapan şahısların adları verilmiştir. Meselâ, Alili boyu, XIV. asırda Uzboy kıyılarındaki dağınık Türkmenleri toplayarak onlara önderlik yapan Ali Cora'nın adını almıştır. "Ali ili": Alili. XI. asırda tanınmış Türkmen komutanı Selçuk hükümdarı Tuğrul bey'in kayını Kızıl İbn Yahya'nın çevresinde toplanan halk da, bu şahsın adını almıştır: "Gızılıli:Gızıl" (*Mitt, I, 1988*). Ersarı boyu da Moğol baskılarından sonra Uzboy'da ve Balkan dolaylarında yaşayan dağınık halkı başına toplayan Ersarı Bay'ın (XIII-XIV.asır) adını almıştır (*Ata- niyazov, 1988 ; Ataniyazov, 1994*). Aslı Salur Türkmenlerinden olan bu tarihî şahsiyete, önderliğini yaptığı Salur boyunun ikinci adı olan "Sarılar" ile ilgili bir ünvan verilmiştir: "Sarı ili'nin eri:Ersarı"

Hanlara ve hükümdarlara bu tarzda ünvan vermek geleneği eski Türklerde bu çerçevede Oğuzlarda da oldukça yaygındı. Nitekim Türk kağanı Bumin'in ünvanı "İlhan", Kutluk Tegin'in ünvanı "İlteriş'ti" (*Gumilev, 1967*). Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı M. Kemal'e "Atatürk", Türkmenistan'ın ilk devlet başkanı Saparmırat Niyazov'a ise "Türkmenb'şi" ünvanlarının verilmesi bu geleneğin bir devamıdır.

Yerleştikleri bölgelerin adları verilen boylara ("Garadaşlı", "Manış", "Mehin", "Mürçe", "Nohur", "Hasar", "Anevlı") rastlandığı gibi, bunların mesleklerine ve meslekî faaliyetlerine göre ad alanlarıyla da karşılaşıyoruz: "Arabaçı", "Düyeçi" gibi. Bu şekilde ad alma veya ad verme geleneğinin, 1071 Malazgirt Savaşından sonra büyük kitleler halinde Anadolu'ya göç eden Oğuz / Türkmen boyları tarafından da devam ettirildiği dikkat çekmektedir. Nitekim Osmanlı döneminde "boy" veya boyun daha alt birimini teşkil eden "cemaat", "bölük", "tır", "oymak" ve "oba" gibi Türkmen gruplarının pek çoğu, kendi içlerinden çıkan idarecilerin veya liderlerin adını taşımaktaydılar. Bundan başka yaşadıkları bölgelerin adını alan veya o bölgelere adlarını verenler de vardı. Ayrıca, yaşadıkları hayat tarzı ile meslekî faaliyetlerine göre ad alanlar dahi mevcuttu (*Şahin, 1987*).

Kaşgarlı ve Reşidüddin tarafından sıralanan adlardan günümüzde Türkmenistan'da boy adı olarak muhafaza edilenleri sadece "Bayat", "Salır"

ve "Çovdur" dur. Bunlar arasında en büyük boy Salırlar olup, bu boy 3 gruba ayrılmıştır.

- 1- Sarahs Salırları: Sarahs ilçesinin yerli halkını oluşturan bu topluluk diyalektleri, giyim-kuşamları, gelenek-görenek-leri bakımından "Teke", "Yomut", "Ersarı", "Sarık" gibi boylara çok yakındır. Bu topluluk "Garaman", "Kıçı- ağa" ve "Yalvaç" adlı 3 büyük bölümden ibarettir.
- 2- Lebab vilâyetinin Danev, Farab, Çarçöv; Özbekistan'ın Buhara vilâyetinin Buhara, Garaköl, Alat; Semerkant vilâyetinin Nurata, Goşrabat; Harezmi vilâyetinin de Ürgenç dolaylarındaki Türkmen topluluğunun çoğunluğunu teşkil eden Salırlar. Bunların dili (diyalekt) Türkmen edebî diline temel olan merkezî diyaleklerden farklılaşmış Türk dillerinin Kıpçak grubuna giren toplulukların konuşmasına yakındır.
- 3- Lebab vilâyetinin Hocambaz ve Kerki ilçelerinde, Tacikistan'ın Cılköl bölgesinde yaşayan Salırlar. "Kırk Öyli" yaygın adıyla tanınan bu Salırlar, konuşmaları bakımından yukarıda belirtilen topluluklardan biraz farklılaşmış, bu ikisinin arasında, konuşma dilleri edebî dile daha yakın olan bir topluluk meydana getiriyorlar.

Bu 3 topluluğun uruğ ve türelerinin adlarında birbiriyle olan benzerlikleri çok, ancak farklılıklar da az değildir.

Salırlar, erken dönemlerde Oğuzlar'ın büyük boylarından birini teşkil etmiş ve Türk topluluklarının bölük bölük göçtükleri çağlarda, Sırderya boylarından dört bir yana dağılıp "Salı" adıyla bir çok Türk topluluğunu bünyesine almıştır. Bunların bir bölümü Seçukluların batıya yürüdükleri devirde Saltık Baba'nın önderliğinde Kırım'a giderek burada Salır (şimdiki adı Salgir) ırmağının boyuna yerleşmişlerdir (*Navşirvanov, 1929*). Başka bir bölümü 1370 yılından önce Semerkant vilâyetinin Nurata ve Goşrabat dolaylarındaki Salırlar'dan (Salır) ayrılıp Çin'e giderek Pekin'den 50 km. uzaklıkta Yantsı ırmağı boyundaki Sün Hua bölgesinde "Salar" adlı topluluğu meydana getirmişlerdir (*Tenişev, 1976*).

Salırların en büyük bölümü, X-XI. asırlarda

Sırderya boylarından Balkan'a (Ebulhan) ve Mangışlak'a göç ettikten sonra XIV-XV. asırlarda Türkmen boylarının "Salur Birliğini" meydana getirerek İç (İçki) Salur ve Dış (Daşk) Salur adlı iki topluluğa ayrılmışlardır (Balkan-Mangışlak dolaylarında bu devirde Türkmen boylarının Çovdur Birliği de olup, bu birliğe "Çovdurlar", "İğdirler", "Söyüncacılar", "Abdallar", "Arabacılar", "Hocadınklar gibi büyüklü-küçüklü az sayıda uruğlar dahil idi.

Salur birliğine (muhtemelen bu birliğin Dış Salur topluluğuna) XVII-XVIII. asırlarda boy derecesine ulaşan "Teke", "Sarı", "Ersarı", "Yomut", "Esgü", "Olam", "Göklen", "Alili", "Hıdırili" gibi topluluklar da giriyordu (Ataniyazov, 1991).

Bunları göz önüne alan Faruk Sümer, günümüz Türkmenistan halkının yarısından çoğunun Salurlardan ibaret olduğunu vurgulamaktadır (Sümer, 1992).

Salurlar hakkında verilen mâlûmattan sonra Türkmenistan'da eski sosyal hayatını yaşatan ikinci büyük boy olan "Çovdurlar" dan bahsetmek lâzımdır.

Bu boyun büyük bölümü, Daşhovuz (Dış Oğuz) vilâyetinin Gubadag ve Akdepe dolaylarına yerleşmiştir. "Garaçovdur", "Bozacı", "Buruncık", "Abdal" ve "İğdir" denilen 5 bölüme ayrılırlar. Görüldüğü üzere burada "İğdir" ve "Abdal" uruğları, Çovdurların içine girmektedir. Ancak Hazaryaka İğdir-leri, Rusya'nın Astrahan bölgesinin Atal obasında ve Stavropol ülkesinin Türkmen, Neftekumsk, İpatov, Blagodarnensk, Arzgir ilçelerinde yaşayan İğdirler kendilerini Çovdurlardan saymazlar. Bununla birlikte onlarla kendilerini akraba, fakat başlı başına bir boy kabul ederler. Bu tespitlerimiz o bölgede yaşayan Abdallar için de geçerlidir.

Çovdurların bazı kesimleri Lebap vilâyetinin Sayat ve Hocambaz ilçelerinden başka Buhara vilâyetinin Alat ve Garaköl dolaylarında yaşamaktadır.

Başlıbaşına bir boy olma durumunu ve kadimî adını muhafaza eden 3. Topluluk ise "Bayatlar"dır. Bayatlar Lebap vilâyetinin Çarçöv, Danev, Farab ve Hocambaz dolaylarında birkaç obayı meydana getirmektedirler. Bayatların

büyük bölümü Buhara vilâyetinin Alat ve Garaköl dolaylarındadır.

Yer-yurt adlarından hareket edilecek olursa, Bayatlar geçmişte Hazar kıyılarında da yaşamış olmalıdırlar. Etrek ırmağının boyundaki Gıziletrek ilçesinin daha önceki adının "Bayathacı" oluşu ile Esegülü dolaylarında "Bayatça" adlı bir tepenin bulunması buna işaret etmektedir (Ataniyazov, 1980).

Kaşgarlı ve Reşidüddin'in eserlerinde sıralanan Oğuz-Türkmen boylarının yukarıda belirtilen "Salu", "Çovdur" ve "Bayatlar" ile diğerlerine, günümüzde, sonradan ortaya çıkmış boyların bünyesinde uruğ ve tîre halinde rastlıyoruz. Bunları tek tek gözden geçirelim. (Boy adları önce Kaşgarlı'nın ve Reşidüddin'in yazdığı şekilde yazıldı, parantez içinde Türkmen dilinde söylenişi verildi. Uzun ünlü sesler iki nokta ile gösterildi).

1- KINIK (Gınık): Bu boy Türkmenistan'daki yer-yurt ve boy-uruğ adlarında hiçbir iz bırakmamıştır.

2- KAYIG (Gayı): Göklen boyunun iki büyük bölümünden birisinin adı. Bayat boyu bünyesinde küçük bir tîre. Kaşgarlı'nın ikinci sıraya koyduğu Kayılar, Reşidüddin zamanında ve ondan sonraki müelliflerin eserlerinde ilk sıraya çıkıyor. Bu yüzden Türkmen Klâsik şairleri Kayı ile Bayat boyunu "İlbaşı" olarak göstermişlerdir:

"İlbaşı Gayu-Bayat, Yemikli, Agar, Arabacı

Nerezimde bir seniñ dek ya-ha bolgay, bolmagay."

(Mollanepes, 1955)

3- BAYUNDUR (Ba: yındır): Göklen boyunun bir uruğu, Çandır boyunun bir tîresi. Bu boyun adına Garrigala (Karrıkale)'daki "Bagandar Çeşmesi"nin, "Bagandargala" adlı kalenin ve ayrıca Köneürgeç' teki "Bayındıroy" adlı obanın adlarında rastlıyoruz.

4- IVA: Bu boyun adını taşıyan kadîm Oğuzlar, Türkmenistan sınırlarına yakın Özbekistan topraklarında bulunmakta ve Buhara vilâyetinin Garaköl ilçesinde birkaç obayı meydana getirmektedirler. Türkmenistan'da, bu boya mensup

olanlara rastlanmamaktadır. Bununla beraber ataboyunun bünyesindeki "Ibagata" ve "Çovdurlar"ın "Uvak" tîrelerinin adlarında Iva boyu adının muhafaza edilmiş olması mümkündür.

5- SALGUR (Salır, Salar): Bu konudan daha önce bahsedildi.

6- AFŞAR (Ovşar): Bu boyun adı Ersarı, Göklen, Esgi ve Mürçeli boylarının içinde uruğ veya küçük tîre adları şeklinde yer almıştır. Bu ad Gızılbat'taki bir dere ve Kerki dolaylarında "Ovşarlık" denilen obanın adında da görülmektedir. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'nün yerleştiği Avşaran (haritada Aşşeron)adı da Avşarlar ile ilgilidir.

7- BEGTİLİ (Bekdili, Bektili): Göklen boyu içinde küçük bir tîrenin adıdır.

8- BÜGDÜZ (Bükdüz): Bu boy adı, Türkmenistan'daki topluluklar ile yer-yurt adlarında görülmektedir. Z.B.Muhammed ova, Fahreddin Mübarekşah'ın bu boy adını "Bükrüz" şeklinde yazmasından hareketle, Teke boyuna mensup "Bükri" uruğunun adının, bahis konulu ad ile alâkalı olduğunu belirtmiştir (*Muhammedova, 1973*).

9- BAYAT : Bu konuda daha önce bilgi verildi.

10- YAZGIR (Yazır): Moğol saldırılarından kısa bir zaman önce Yazırlar çok güçlü bir boy kabul edilmiş ve Ahal bölgesinde devlet kurma derecesine kadar ulaşmışlardı. O devirde Yazırlar'ın yönetim merkezine "Yazır" veya "Takyazır" denilmekte idi (Bu ortaçağ şehrinin kalıntıları, günümüzde, Şehrişlâm adı ile Baherden ilçesinde yer almaktadır).Türkmenistan'da yer-yurt adları ile boy,uruğ ve tîre gibi adlar arasında Yazır boyu ile alâkalı başka bir ada tesadüf edilmektedir. Bunun en önemli sebebi Yazırlar'ın büyük kısmının komşu ülkelere göç etmiş olmasıdır. Moğol saldırılarından geriye kalanlar genellikle Köpet- dağ'ın vadilerinde yaşamışlar, saldırılardan kurtulanlar ise Karataşlı (Garadaşlı) denilen yeni bir ad almışlar ve daha sonraları bunlar küçük bir Türkmen boyunu teşkil etmişlerdir. Burada Z.B.Muhammedova'nın "Teke" boyunun bünyesindeki "Yazı" uruğunun (Mollan- epes' in akrabaları) adını, Yazır adının kısaltılmış biçimi olarak kabul ettiği de hatırlatılmalıdır.

11- EYMÜR (Eymir): "Eymürler" daha önceleri genellikle Ahal'da, Köpetdağ'ın eteklerinde ve vadilerinde yaşamakta idiler. Tıpkı Yazırlarda olduğu gibi bunların bir kısmı daha sonraları Yemreli (Eymir ili: Yemir ili: Yemreli) adıyla yeni bir Türkmen boyunu teşkil etmişlerdir. Çünkü ortaçağın sonralarına doğru Moğol saldırılarından sağ kalanlar Daşhovuz bölgesine göçmüşlerdir. Günümüzde "Eymür" adı, Yomut ve Gök- lenler'i teşkil eden uruğ-tîre adlarında yaşamaktadır. Bu ada Köneürgeç ilçesinin Eymir adlı obasının ve Gıziletrek dolaylarındaki "Eymir'in Tutgusu" denilen yerin adında da rastlanmaktadır.

12- KARABÖLÜK (Garabö:lük): Bu boy adı, Teke ve Yomut boyları içinde tîre adı olarak geçmektedir. Reşidüddin, Karabölük' ü "Karaevli" biçiminde vermektedir. Bu Karaevli boyu Uzboy'da ziraat ile meşgul iken XV-XVI. asırlarda sıkıştırılarak Balkan dolaylarından çıkarılmışlardır. Bundan sonra bu boy, Karaevli adıyla bilinen kavim adını kaybetmiştir (*Karriyev, Moşkova, Nasonov, Yakuboskiy, 1954 ; Vasilyeva, 1979*). Bu boy adı Daşhovuz vilâyetinin Tagta ilçesindeki "Garaöyli" obasında yaşamaktadır.

13- ALKABÖLÜK (Alkabö: lük): Bu ad Salırların "Alaöylüklü" tîresinin adında görülüyor.

14- İGDİR : Balkan bölgesinde, Rusya'nın Astrahan ve Stavropol bölgelerinde bir Türkmen boyunun, Daşhovuz bölgesinde Çovdurların bir bölümünün ve Yomut boyunda bir tîrenin adı. Bu isim veya isimlendirmelerle, Gubadağ ilçesinde "İgdir" adlı bir obada, Boldumsaz ilçesinde "İgdirkal" adlı bir dere ve Gıziletrek'te "İgdirolum" adlı bir geçitte karşılaşıyoruz.

15- ÜREGİR (Yüregir): Türkmenistan'da doğrudan doğruya bu boyun adına rastlanmıyor. Ancak bu ada yakın olarak "Ürküt" adlı tîreyi, Ersarılar'ın "Üregurt" (Ürâ:gu:rt) adlı tîresini de İgdirler'in bünyesinde görüyoruz.

16- TUTİRKA (Do:durga): Bu söz Göklenleri teşkil eden iki büyük bölümden birisinin adıdır.

17- ULAYUNDLUG (Reşidüddin'de "Alayuntlu"): Türkmen boy ve tîrelerinde bu adın bugüne kadar muhafaza edilmediği görülmektedir. Ancak IV. asır Çin kaynaklarında karşılaşılan "Ala At" ile, Buhara vilâyetindeki Alat denilen Türkmen boyunun ve bu boyun adı verilen Alat ilçesinin adı burada zikredilmektedir (*Zuyev,*

1962). Bununla ilgili olarak Türkmen kale çölünde Alat adlı bir kuyu, muhtemelen Alat boyuna mensup olanlar tarafından kazılmış. Bu adı taşıyan bir türe de Afganistan Türkmenleri arasında varlığını sürdürmektedir.

18- TÜGER (Tüver): Günümüzde bu isimlendirileye “Tüver” biçiminde Çovdur ve Bayatlar; “Tüverey” biçiminde ise Ersarılar arasında rastlanmaktadır. Bundan başka batı Türkmenistan’da “Tüver” adlı bir oba ve kuyu, “Tüvergır” adlı da bir dağ vardır.

19- BEÇENEK: Rus yıllıklarında “Peçene-
neg”, Reşidüddin’de ise “Beçene”, Ebul-
gazi’de “Beçene” ve “İtbeçene” biçimlerinde geçen bu boy adı, Ersarılar’ın bir türesinin adında (Halaç ilçesi dolaylarında) yaşatılmaktadır.

20- CUVALDAR (Çovdur): Reşidüddin’de ve Salar Baba’da “Çavuldur” Yazıcıoğlu ‘nda “Çavındır”, Kitab-ı Dede Korkut’ta “Çavuldar” şeklinde anılan bu boy adı, günümüz Türkmen dilinde “Çovdur” şeklinde geçmektedir.

Türkmenistan’da Çovdur boyunun adını taşıyan yer-yurt adları pek çoktur. Daşhovuz vilâyetinin Gubadag ve Boldumsaz ilçelerindeki Çovdurlar’ın yaşadıkları obalar tamamen “Çovdur ili” olarak anılagelmıştır. Çovdur adlı obalara (Sayat ve Türkmenkale ilçelerinde), “Çovdurbulak” adlı kuyuya (Gızilkum çölü) ve “Çovduryab” adlı dereye (Esengul ilçesi Hazar kıyısı) yer-yurt adı olarak bu ad verilmiştir. Bu adın en eski şekli olan “Çavuldur” ise Kazakistan’da “Şevülde” adlı demiryolu durağının adında muhafaza edilmektedir.

Bize göre, Darganata, Danev, Sakar, Farab, Daşhovuz’un Yılanlı dolaylarında, ayrıca Özbekistan’ın Harezmi, Semerkant, Buhara, Kaşkaderya vilâyetlerinde onlarca obaya adını veren “Çandır” boyunun adı da, aslında “Çovdur” sözü ile aynı kökten türemiş olmalıdır. Bunu, Yazıcıoğlu’nun kadim “Çavuldur” adını “Çavındır” biçiminde kullanmış olmasından ve bazı ilmî araştırmalardan görmek mümkündür (Muhammedova, 1973 ; Geybullayev, 1986 ; Curokulov, 1992).

Buhara ve Hive hanlarının yürüttüğü siyaset neticesinde zorla dağıtılan ve bu iki hanlığın arazilerine parça parça bölünerek yerleştirilen Çandırlar, son zamanlarda Çovdurlar’dan

uzaklaşıp başlı başına bir Türk men boyunu meydana getirmişlerdir.

Sumbar ırmağının sol kolu olan “Çendir” ırmağı da Çandırların adından biraz değişik bir ad almıştır. Bu boyun “Çovdur” (Çavuldur) ve “Çandır” (Çavındır) adlı iki biçimine, Kafkasya ve Türkiye’deki boy veya oymak isimleri ile yer-yurt adlarında rastlanmaktadır (Muhammedova, 1973 ; Ataniyazov, 1994).

21- ÇEPNİ: Türkmenistan’da bu boyun adına veya izlerine rastlanmıyor.

22- CARUKLUG: Kaşgarlı’dan başka diğer müellifler tarafından temas edilmeyen bu boyun adı günümüzde Türkmenistan’da Göklen, Nohur, Teke, Yomut boylarının bünyesindeki “Çarık”, “Çarıklı” uruğlarında korunup kalmıştır.

Kaşgarlı Mahmud, yukarıda ele alarak bilgi verdiğimiz 22 boydan başka “Karlık” ve “Halaç” boylarının adlarını belirtiyor. “Karlık” adı Arap kaynaklarında “Harluk”, Farsça eserlerde “Harluh”, Çin yıllıklarında ise “Gelolu” şekillerinde kullanılmıştır (Bartold, 1968). Erken dönemlerde Karlıklara “Üç Oğuz” yani “Üçboy” da denilmiştir (Gumilev, 1967). Kaşgarlı, Oğuz boyları arasında göstermemiş olsa da, Divânının üç yerinde bunların Türkmen (Oğuz) olduğunu vurgulamakta ve “Karluk, göçebe Türkmenler’den bir topluluğun adıdır. Oğuzlar’dan ayırırlar. Oğuzlar gibi Türkmen dirler” demektedir (Kaşgarlı, 1992).

Karlıklar günümüzde Özbek halkının bir boyu olarak kabul ediliyorsa da daha önce (X-XI. asırlar) Türkmenlerin bünyesinde yer almakta idi (Roslyakov, 1956 ; Yeremeyev, 1962). “Arabaçı” adlı Türkmen boyunun içinde “Ak Garlı” ve “Gara Garlık” adlı uruğların varlığı ise, onların geçmişte bir Türkmen / Oğuz boyu olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaşgarlı Mahmud’un temas ettiği ikinci boy ise “Halaçlar”dır. O, “Kayı” ları bu boyun bir bölümü olarak kabul etmektedir (Kaşgarlı, III, 1992).

Türkmen boyları arasında ilk defa X. asırda Halaçlar, Maverâünehir’den Amu- derya’ nın (Ceyhun) sol tarafına geçmişlerdir. Muhtemelen Buhara dolaylarından buraya göçmüş olmalıdırlar. Çünkü Buhara bölgesinin Buhara, Vabkent ve Romitan şehirlerinde “Halaç” adlı obalar bulun-

maktadır. Bu obaların varlığı, vaktiyle buralarda Halaçların yaşadıklarına işaret olmalıdır.

Amuderya'nın sol kıyısına geçen Halaç- lar'ın burada uzun süre barındıkları anlaşılmaktadır. Bunların kurdukları kaleye "Halaç Kalesi" , mezarlıklarına da "Hallacı Baba" denilmektedir. Kalenin adı daha sonraları burada kurulan ilçeye ve bu ilçenin çevresine verilmiştir.

Halaçlılar, kadîm Merv yani şimdiki Marı şehri ile de ilişkiler kurmuşlardır. Onların Karakum Çölü vasıtasıyla Marı'ya ulaşan eski yoluna "Halaç yolu" denilmekte idi. Halaçların büyük bölümü daha sonraları İran'a ve Hindistan'a gitmişlerdir. İran'da halen dillerini ve geleneklerini kaybetmeden yaşayan Halaçlar, Hindistan'da da önemli bir tesir bırakmışlardır. Bundan başka Azerbaycan'da Salan şehri civarındaki Halaç adlı obada bu boya mensup olanların yaşadıkları görülmektedir (*Ataniyazov, 1980*).

Muhammed Necip Bekrani'nin (XIII. asır) "Cihânnâme" adlı eserinde verdiği bilgiye göre, Halaçların Gazne dolaylarına göçen bir bölümü, daha sonraları Abıvert dolaylarına dönerek burada uzun süre yaşamışlardır (Mitt, 1939). Anev yakınlarındaki "Halaç" adlı bayırın adı ise bunlardan kalmış olmalıdır.

Böylece Kaşgarlı Mahmud'un sıralamasında adları geçen 24 boy tamamlanmış oluyor. Ancak Reşidüddin, bu sıralamada yer almayan "Yaparlı", "Kızık" (Kırık) ve "Karkın" adlı 3 boyun daha adını vermektedir.

Bunların "Yaparlı" boyunun adı, en eski şeklinde, Türkmenistan'ın boy-uruğ veya yer-yurt adları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte günümüz Türkmen boylarında karşılaşılan "Yapağı" (Sarık), "Yapan" (Teke), "Yapaç" (Teke ve Esgi), "Yapban" (Yomut) gibi boy-uruğ adlarını, belki de daha başkalarını "Yaparlı" denilen kadîm boy adıyla bağlantılandırmak mümkün olabilir.

Reşidüddin ve Yazıcıoğlu'nun sıralamalarında (bk. Yukarıdaki tablo) "Kızık", Salar Baba'da ise "Kırık" biçiminde yazılan Oğuz boy adının "Kırık" kelimesinden geldiği kanaatindeyim. Bu boy adının, yakın söylenen şekli aşağıdaki Türkmen tîrelerinin adlarında muhafaza edilip

kalmıştır: "Kırk" ve "Kırklar" (Ersarı, Göklen, Teke, Çovdur, boylarının bünyesinde tîreler), "Kırıklı" (Mukrı), "Kırıklar" (Olam), "Gırıklı" (Er- sarı), "Gırık" (İgdir) ve buna benzer tîreler.

Reşidüddin'in sözünü ettiği "Karkın" (Türkmen dilinde Garkın) boyunun adına sadece Ersarı ve Alili boylarında tîre adları olarak rastlanmaktadır. Bu Türkmen boyunun adı, Lebap vilâyetinin Sayat ve Kerki ilçelerinde oba, Daşhovuz vilâyetinin Akdepe ilçesinde dere Köpdağ'da çeşme ve dere adı olarak yaşatılıyor. Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin arasında "Karkınlar" daha çok olup burada büyük bir ilçeyi teşkil ediyorlar.

TÜRKMEN TAYFALARI

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere muhtelif müellif ve araştırmacıların bahis konusu ettiği boy adları, Türkmen halkının o devirdeki sosyal yapısının bir aynası durumundadır. Bu adları taşıyan boyların pek çoğu, bugünkü Türkmenistan coğrafyasından çok uzaklarda, meselâ Isıkköl dolaylarında ve Sırderya boylarında tarih sahnesine çıkmış olup Türkmenistan toprakları ile pek sıkı ilişki içinde olmamışlardır. Daha önceden de belirttiğimiz gibi, bu bölgelerde yerleşen boyların büyük çoğunluğu, daha sonraları çeşitli siyasî, askerî ve iktisadî sebepler yüzünden oturumlu yerlerini terk ederek başka ülkeleri yurt edinmeye mecbur olmuşlardır. Öncelikle Cengiz Han'ın ve Timur'un askerlerinin Türkmen halkına yaptığı şiddetli saldırılar, ülke halkını temelden sarsmıştır. Bu sıkıntılı yıllarda kırılmadan veya başka ülkelere göçmeden kalmayı başarabilen çok sayıdaki insan, hangi millete veya halka mensup olduğuna bakmadan XIII-XIV. asırlarda belirli hanların çevresinde toplanarak yeni yeni topluluklar meydana getirmişlerdir. Önceki Oğuz boy adlarından farklı adlar verilen bu toplulukların pek çoğu, daha sonraları gelişerek boy derecesine ulaşmışlardır.

Dilleri (konuşmaları), giyim-kuşamları, dokudukları halıları, çizdikleri şekil ve resimleri, müzik anlayışları, yemekleri, ziraat ve hayvancılık işlerinde kullandıkları araç-gereçleri ve pek çok unsurları noktasında birbirinden çok az farklılıklar gösteren bu boyların mensupları, günümüze

kadar hangi boy, uruğ veya türeye ait olduklarını unutmamışlar ve bu bağlılığı yaşatmışlardır.

Türkmen boyları arasında mevcut olan yukarıda sıraladığımız bazı küçük farklılıklar, geleneğe göre belli ölçüde günümüzde de devam etmekte ve yaşatılmaktadır. Bu özellikler göz önüne alınarak Sovyetler Birliği döneminde evvela Rus alimleri, sonraları da Türkmen etnograf ve dilcileri tarafından bu boyların pek çoğu incelenmiş ve boyların sosyal yapıları ve şiveleri hakkında bir çok ilmî çalışmalar yapılmıştır. Nitekim Alili, Arabacı, Ata, Garadaşlı, Göklen, Yemreli, Yomut, Mukrı, Nohur, Olam, Sakar, Salır, Sarık, Surhı, Hasarlı, Çovdur, Ersarı boylarının diyalektleri (Şive...S.A) konusunda ilmî çalışmaların, tezlerin yazıldığı ve bunların pek çoğunun yayımlandığı bilinmektedir.

Türkmen dilinin diyalektleri genel olarak “Boy Ağzı” (taypa gepleşiği, S.A) terimi ile ifade edilirse uygun olacaktır.

(*Nartiyev, 1994 ; Berdiyev, Kürenov, 1970*).

Bütün bunları göz önüne alarak ,biz, son birkaç asır içinde (Geç Dönem Orta Asır, S.A) ortaya çıkan ve ilmî araştırmalarda daha çok “Türkmen boyu” adı altında temas edilen toplulukları kısaca hatırlatmakla birlikte, onların belli başlı özellikleri ve yerleştikleri belli bölgeler hakkında da bazı bilgiler vermek icap etmektedir.

Türkmen boylarının nüfusları konusunda hiçbir sıhhatli bilgi mevcut değil ise de, günümüz Türkmenistan coğrafyasında yerleşen Türkmen halkının esasını meydana getiren sonradan teşekkül etmiş boyların hiç değilse bazılarının nüfus bakımından çok büyük olduklarını, bazılarının normal büyüklükteki boyları meydana getirdiklerini, bazılarının ise nüfus ve yerleşim açısından küçük boylar halinde yayıldıklarını belirtmek lazımdır. En büyük boylar hükmünde Teke, Yomut ve Ersarıların, bunların daha küçükleri olarak Çovdur, Salır, Göklen ve Ata boylarının adlarını sıralamak mümkündür. Sarık, Sakar, Alili, Yemreli, Garadaşlı, Nohurlu, Olam gibi boylar ise orta büyüklükteki toplulukları meydana getirmekte idiler. Bunlardan daha küçük boylar olarak ise Surhı, Hatap, Mukrı, Anevli, Kıracı, Hasarlı gibi adlar taşıyan toplulukları sıralayabiliriz.

Biz bu boylarının adlarını, diyalektleri inceleyen araştırmacıların sıralayışlarına göre düzenlemeyi uygun gördük (*Berdiyev, Kürenov, v.b., 1970*).

1 – TEKE BOYU:

Büyük Türkmen boylarından biri olan Teke boyu mensupları, günümüzde Ahal ve Marı vilâyetlerinin asıl halkını meydana getirmekte ve Gızılbat'tan Murgap ırmağının kıyılarına kadar geniş bir coğrafyada yaşamaktadırlar. Ahal'a gelmeden önce bu boy, Balkan'ın ve Mangışlak'ın kuzey taraflarında yaşamış olmalıdır.İlmî kaynaklarda sözlü malûmatlara dayanılarak XII-XIII.asırlarda Tekeler'in, Sırderya'nın aşağı kısımlarında yaşadıkları ve daha sonraları bir bölümünün Semerkant'ın Nurata dolaylarında, büyük toplulukları ise Balkan -Mangışlak civarlarında yer tuttıkları belirtiliyor (TSA, 8. Cilt, 2.kitap, 1986). Gerçekten de Nurata Türkmenleri içinde, “Teke“ ve “Sıçmaz” (Teke boyunun bir uruğu) gibi adlar ile karşılaşılmaması, bu bilgilerin doğruluğunu göstermektedir.

Tekeler XVII. asra kadar büyük ve güçlü bir boy şeklinde Türkmen tarihinin sahnesinde pek xer almamış gibi görünmekte idiler. Türkmen boy ve uruğlarının ortaya çıkışlarını ele alan Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Şeceresi) adlı eserini 1660'da yazan Hive hanı Ebulgazi'nin Tekeler hakkında çok az bilgi vermesi, bizi böyle bir düşünceye götürmektedir. Bundan önceki müelliflerin eserlerinde “Teke” adlı boydan pek bahsedilmediği de belirtilmelidir. Bununla birlikte Ebulgazi şunları yazıyor: Salı ilinde bir kişi bar erdi. Adı: “Toytutmaz.” “Teke” ve “Sarık” ili anın oğlanları tururlar (Ebulgazi, 1958).

Bunun yanı sıra Ebulgazi'nin, “Tekeler'in Salı ilinden olduğu” şeklindeki malûmatı bizim için daha önemlidir. Çünkü bu bilgi Tekeler'in boy olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktıklarını tahmin etmemize imkân vermektedir. G. İ. Karpov, Teke boyunun XVI. asırda teşekkül ettiğini düşünmekte ve rivayetlere dayanarak XI-XII. asırlarda teşkil olunmaya b'şladığını mümkün görmektedir (Karpov, 1942).

Anadolu, Harezmi ve Sarahs'ta yaşayan Tekelerin, buralara XIII. asırda göçmüş olduklarını ve

ayrıca Kazaklar'da ve Kırgızlar'da "Teke" adlı uruğ-tیرهlerle karşılaştığını göz önüne alırsak, "Teke" denilen boyun tarihinin çok eskilere dayandığını ifade etmek mümkündür. Çünkü Türkmenler Selçuklular'ın batıya gelişleri sırasında (XI. asır), Kırgızlar'dan ayrılıp bugünkü Türkmenistan bölgesine gelmişlerdir. Bu durum, Tekelerin uruğ olarak çok eski devirde, yani Türkmenlerin Kırgız sahralarında yaşadıkları zamanlarda ortaya çıktıklarını göstermektedir. Bunu, onların hususî adı olan "Teke" sözü de göstermektedir. Bilindiği gibi "totemler"den meydana gelen "Teke" gibi adlar, boy-uruğ adlarının en eski tabakasını meydana getirmektedirler (*Ataniyazov, 1994*).

Bize göre Selçukluların batıya doğru ilerlediği yıllarda, Tekelerin büyük bir bölümü Mangışlak sahasına göçmüş, kalanları ise Kırgızlar'ın ve Kazaklar'ın bünyesine girmişlerdir. Mangışlak'a gelen Tekelerin büyük bir kısmı bu yarımada'nın kuzeyindeki Yayık (Ural) ve Emba ırmaklarının kıyılarında yurt tutmuşlardır. Bunu, Yayık ırmağının kıyısındaki, şimdiki Uralsk şehrinin adının geçmişte "Tekeli" olması da göstermektedir. Öte yandan Moğolların hüküm sürdükleri devirde Yayık-Emba dolayları ve Mangışlak ile Balkan civarları Altınordu hanlarına tabi olmuştu. Tekelerin "Utamış ve "Togtamış" denilen iki büyük topluluğunun Altınordu hanlarının adlarını taşıması, Tekelerin bu sahalarda yaşadıklarını göstermektedir (*Ataniyazov, 1988*).

XV. asırda Altınordu devletinin dağılıp Astrahan, Kırım, Kazan ve Sibir gibi küçük hanlıklara bölünmesinden sonra ülkedeki karışıklıklar artmış ve bunun sonucunda diğer Türk boylarının üzerlerine saldırılar şiddetlenmişti. Mehmet Saray' göre, 1639 ve 1700 yıllarında Kazak sahralarından Tekelerin üzerine saldıran Kalmuklar onları bugünkü Türkmenistan topraklarına göç etmeye mecbur etmişlerdi (*Saray, 1992*).

Tekelerin önceleri Vas civarlarına çekilmiş olduklarını tahmin ediyoruz. Tekeler daha sonra Türkmen boylarının "Salır birliği"nde büyük bir boy olarak kendilerini tanıtmışlardır. Demek oluyor ki, Tekelerin küçük bir topluluktan büyük ve güçlü bir boy derecesine ulaşmaları, XVI-XVIII. asırlarda gerçekleşmiştir. Boy derecesine ulaştıkları yerlerde Dış Salır (Daşkı Salır)'ların içidir.

Bu boyun, sonraki tarihi hakkında bilgi sahibiyiz. XVI. asırda Uzboy suyu kesildikten sonra Uzboy-Vas dolaylarında hayat şartlarının güçleşmesi Tekeler'in Ahal topraklarına yaklaşarak buradaki yerleşik halkı XVIII. asırda sıkıştırıp çıkarmalarına sebebiyet vermişti. Tekelerin Ahal'a toplanması ve bu bölgede halkın artması neticesinde XIX. asırda Tekelerin bir bölümü Tecen-Sarahlı taraflarına yerleşmişti. 1855-1857 yılları arasında Tekeler, Govşut han'ın önderliğinde Murgap arazisinin aşağı kısımlarını da ele geçirmişlerdir.

2 – YOMUT BOYU:

Bu boya mensup olanlar Balkan ve Daşhovuz vilâyetlerinde yaşayan halkın çoğunluğunu teşkil etmektedirler. İlişki içinde oldukları boyların ve toplulukların çok çeşitli oluşu ve ekonomik hayatı düzenleyen geleneklerin bazı farklılıklar göstermesi yüzünden, temelde aynı boya mensup olan bu Yomutlar (Batı / Balkan ve Kuzey/ Daşhovuz Yomutları) arasında şive, giyim-kuşam, güzel sanatlar (halı-nakış), yemekler vb. konusunda birbirinden az da olsa farklılıklar meydana gelmiştir.

Büyük bir bölümü İran'daki Türkmen-sahra'da (Etrek-Gürgen dolayları) yaşayan Yomut boyu, küçük topluluklar halinde Afganistan ve Karakalpakistan topraklarında görülmektedir.

Yomutlar boy olma derecesine Moğol istilâsından çok daha sonraları ulaşmış olsalar gerektir. Ebulgazi'nin "Şecere"sinden önce yazılan kaynaklarda Yomut denilen bir boy adı ile karşılaşılması, bizi böyle bir neticeye götürmektedir. Ebulgazi de bu kelimeyi boy olarak değil uruğ adı olarak kullanmıştır. Ebulgazi'nin yazdığına göre: "Yomut, Salır Kazan'ın neslinden olan Ögürçik Alp'in oğlunun torunudur. Ögürçik, Berdi, Gumlı, Yomut..." (*Ebulgazi, 1958*).

Yomutlar, Balkan-Mangışlak dolaylarında Salırların Dış Salır (Daşkı Salır) birliğine girdikleri devirlerde boy olma derecesine ulaşmış olmalıdırlar

Yomut adının anlamı konusunda araştırmacılar arasında çeşitli görüşler vardır. Bunlar arasında hakikate en yakın gördüğümüz Macar alimi

Vambery'nin fikridir. Vambery, "Yomut adını kadim Türk dilinde "il", "halk", "tayfa", "topar" (Almanca Menge) anlamlarında kullanılan "Yom" sözünden ve "-ut" ekinde teşkil etmiş olarak kabul etmektedir (Vambery, 1885).

Her ne kadar "Yom" sözü yukarıda verilen anlamında günümüz Türkmen dilinde kullanılmıyor ise de, bu söz "yumak", "yumruk", "yumrı", "uymalak" (yuvarlak), "yumurtga" gibi kelimelerde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Uygurlar'da "topbak", "topar"; kadim Türk dillerinde ise "yumrı", "yumgılık" kelimeleri "yığın", "cem olmak", "toplamak" anlamlarında kullanılmıştır. Kadim atalarımız olan Hunlar'a (Hun Türkleri) "Yomut" da denilmiştir. "Gun" (Türkmen dilinde "Hun" demektir, Y.A) şeklindeki adında "il", "topluluk", "tayfa" gibi anlamlara geldiğini göz önüne alırsak (Karşılaştırınız: Türkmen dilindeki "il-gün" sözü, Anadolu Türkçe'sinde de aynı anlama gelmektedir.) "Gun" veya "Yomut" şeklindeki adların aynı anlamda kullanıldığını anlamak güç değildir. Yomut sözünde kullanılan "-ut" eki, kadim Türk dillerinde "çokluk" bildiren bir takıdır.

3 – ERSARI BOYU:

Büyük Türkmen boylarından biri olan ve Lebab bölgesinde yaşayan halkın büyük çoğunluğunu teşkil eden "Ersarılar", Türkmenistan'ın çeşitli bölgeleri ile Özbekistan'ın Buhara, Zereşan, Kaşkaderya, Sur- handerya vilâyetlerinde ve Tacikistan'ın Cılıköl dolaylarında bulunmaktadır. Ayrıca bunların önemli bir kısmı Afganistan'ın kuzey sahalarında ve bir kısmı ise İran'da (Meşhet, Bücnurt dolayları) ve Türkiye'de yaşamaktadırlar.

Mevcut bütün kaynaklar, Ersarı boyuna "Ersarı" adlı tarihî bir şahsın adının verildiğini haber vermektedir. Gerçekten de Balkan dolaylarında yaşayan ve "Salır ili" olarak bilinen boylar birliğinin lideri olan Ersarı Bay tarihî bir şahsiyettir. Bu konuda Ebulgazi Bahadır Han: "Salur ili'nde, Abulhan'da (Balkan) Ersarı Bay tiygen bar irdi. Uzak ömür tapgan dövletli ve müslümançılıkla kuşes kılaturgan kişi irdi."(Ebulgazi, 1958) demektedir. Bu eserde Ersarı'nın seçeresi şöyle verilmektedir. "Oğuz, onun neslinden Salır Gazan, onun neslinden Ögürçik Alp, onun oğlu Berdi, Berdi'nin oğlu Gulhacı, Gulhacı'nın oğlu Ersarı."

Asıl adı "Gulmuhammet" olan Ersarı Bay, XIII. asrın ilk yarısında Moğollar tarafından yerlerinden ve yurtlarından edilen ve sağa sola dağılan Türkmenlerin geriye kalanlarını bir araya toplamış ve başlarına geçmişti. Böylece bu topluluğa "Ersarı ili" adı verilmiştir. Sadece bir boydan yani Salırlar'dan meydana gelmeyen bu topluluğun, orta çağlarda Türkmen boylarının pek çoğunu bünyesi içinde topladığı tahmin edilmektedir. Ancak bu birleşmenin çekirdeğini, "Salırlar" veya "Salır" denilen boylar topluluğu içindeki Türkmenler'in meydana getirdiği gözden uzak tutulmamalıdır.

Bu devir de bahis konusu topluluğa "Sarılar" denilmiş olsa gerektir. Çünkü bu boyun önderi olan Gulmuhammet'e "Ersarı" eri veya "Sarıların sergerdesi" ünvanları verilmiş idi.

4 – SALIR BOYU:

Bu boy hakkında daha önce bilgi verilmiştir.

5 – SARIK BOYU:

Bu boya mensup olanlar Murgap deryasının orta kısımlarında şimdiki Guşgi, Tagtabazar ve Yolöten ilçelerinde yaşamaktadırlar.

6 – ÇOVDUR BOYU:

Bu konuda daha önce malûmat verilmiştir.

7 – ALİLİ (A:li:li) BOYU:

Bu boya mensup olanlar bugün genellikle Köpetdağ'ın etekleri ile Kaka ilçesinin Onbegi ve Yüzbaşı obalarında; boyun küçük bölümleri ise Daşhovuz vilâyetinin Akdepe ve Yılanlı civarındaki Alilioy'da ve Lebab vilâyetinin Danev, Çarçöv, Farab şehirlerinde; ayrıca Buhara vilâyetinin Peşku ilçesinde ve Afganistan'da yaşamaktadırlar. Bu Türkmen boyuna, XIV. asır ortalarında Uzboy yakalarında Ali Cora adlı bir sergerdenin çevresine toplanan halktan meydana geldiğinden bu boya boybaşlarının adı verilmiştir: Ali ili: Al(i) ili.

1578 yılında Üntüz suyunun kesilmesinden sonra bu boyun büyük bir bölümü Ahal'a gelmiş, bir

bölümü de Çarçöv civarına göç etmiştir. Ahal Alilhleri'nin bir kısmı, 1830 yılı Mayıs ayında Hive hanı Allahkulu tarafından şimdiki Daşhovuz vilâyetine zorla sürülmüş ve daha sonraları bunların yerleştikleri bölgelere "Alilioy" denilmiştir.

8 – GÖKLEN BOYU:

XI. asırda Sırderya boylarından Balkandağlarına göçen ve "Gök/Gökli" denilen Türkmen boyunun (Agacanov, 1969) nesilleri olan "Göklenler", günümüzde genellikle Garrıgala (Karrıkale) ilçesinde ve Gızılbat ilçesinin Çukur ve Cecis obalarında yaşamaktadır. Ayrıca bu boya mensup olanların bir kısmı Azerbaycan ve Türkiye'de, büyük bir kısmı ise İran Türkmensahrası'nda (Moravadepe dolayları) bulunmaktadır.

9- NOHUR BOYU:

Bu ziraatçı ve dağlı boya mensup olanlar Baherden ilçesinin dağ içindeki Garrı, Nohur, Garavul, Könegümmez; Garrıgala ilçesinin Könekesir, Çukuryurt, Gargılı Hoca-gala, Duzludepe, Kürüçdey, Durduhan, Ayıdere obalarında; Aşgabat şehrinde ve İran'ın Türkmensahra bölgesinde yaşamaktadırlar.

10 - ANEVLİ BOYU:

Bu boya mensup olanlar Aşgabat şehrinin yakını ile Anev ve Manış obalarında yaşamaktadır.

11- ARABAÇI BOYU:

Muhtemelen XVI. asırda Balkan – Mangışlak dolaylarında boy olma derecesine ulaşan bu küçük topluluk, günümüzde Lebap vilâyetine bağlı Danev ilçesinin Baragız, Kelleayak, Zergömen, Arakı obalarından başka Buhara ve Marı vilâyetlerinde ve Karakalpakistan'ın bazı obalarında yaşamaktadır. Arabaçı boyu hakkında bilgi veren kaynaklar, onları kadim Türkler'in "Kanglı" boyunun nesilleri olarak kabul etmektedirler.

12 – ATA BOYU:

Bu boya mensup olanlar genellikle Lebap

vilâyeti'nin Darganata ve Karakalpakistan'ın Dörtgul dolaylarında yaşamaktadır. Ayrıca bunlara Gızılbat, Sakarçage ve Danev ilçelerinde rastlanmaktadır.

13 – GARADAŞLI BOYU:

Bu boyun mensupları günümüzde Daş- hovuz vilâyeti'nin Yılanlı ve Akdepe ilçelerinde pek çok obayı meydana getirmektedirler. Kadim Yazır Türkmenleri'nin ilk önceleri Balkan-Mangışlak'a, daha sonraları da Köpetdağ eteklerindeki Gökdepe Baherden dolaylarına gelip yurt tutmalarından sonra bunların bir bölümüne "Garadaşlı" adı verilmişti. Bugün orta büyüklükteki Türkmen boylarından biri olan Garadaşlılar hakkında Ebulgazi Bahadır Han şunları yazmaktadır: "Yazır ili Horasan'a vararak Durun etrafında uzun yıllar yaşadı. Bu sebeple Durun'a Yazır yurdu diyorlar. Yazır ili'nin bir kısmı Durun'a yakın dağın içinde dehkanlık yaparak geçindiler. O devirde bunlara Karataşlı diyorlardı (Ebulgazi, 1958).

Tekeler'in Ahal'ı ele geçirmelerinden sonra, Köpetdağ vadilerinde ve eteklerinde yaşayan Karataşlılar'ın büyük bir bölümü Daşhovuz dolaylarına göçmüş ve geride kalanlar ise başka boyların içine katılmışlardır.

14 – YEMRELİ BOYU:

Kadim "Eymir" adlı Oğuz boyundan (Ebulgazi'ye göre, Mangışlak'taki İç Sarlırlar'dan) bölünerek Köpetdağ'ın eteğinde, Durun civarında boy olma derecesine ulaşan ve "Eymir ili: Yemreli" adını alan bu topluluğun mensupları, Tekeler'in Ahal'ı ele geçirmelerinden sonra (XVIII. asır) Daşhovuz bölgesine geçerek burada Yılanlı ve Akdepe dolaylarında yerleşmişlerdir. Yemreliler'in geride kalanları ise Ahal'daki diğer boyların arasına karışmışlardır.

15 – MUKRI BOYU:

Bu boy, Lebap vilâyetinin Dostluk ve Kerki ilçelerinden birer büyük obayı; Çarçöv, Sayat ve Garabekevül dolaylarında ise küçük obaları teşkil etmektedir. Karpov, bahis konusu boya "Göklenler'den ayrılan topluluk"(Karpov, Elyazma:

25) olarak kabul ederken; Vinnikov'da "Kadim Mançurlar" dan ayrıldıktan sonra Uzak Doğu'da Türk topluluklarının (Türkmenlerin) bünyesine katılan topluluk" (Vinnikov, 1968) şeklinde tanımlamaktadır.

16 – OLAM BOYU:

Kadim "Alan" halkının nesilleri olarak kabul edilen Olamlar, Lebap vilâyeti'nin Hocambaz ilçesinde ve onun çevresindeki "Olam" obasında; Çarşangi ilçesinin "Ak- gumolam" ve Dostluk ilçesinin "Olamsırhı" obalarında; ayrıca Özbekistan'ın Semerkant şehrinin Türkmençüzer (ya da Kölebat) mahallesinde ve Surhanderya vilâyetinin Kepderhana obasında yaşamaktadır. Olam- lara bölük - pörçük olarak Kerki ve Halaç ilçe-lerinde de rastlanmaktadır.

17 – SAKAR BOYU:

Kadim "Sak"ların (İskitler) nesilleri olan ve onların adlarını yaşatan Sakarlar, dağınık bir şekilde, Lebap vilâyetinin Sakar ve Sayat ilçelerinde yaşamaktadır. Bunların büyüklü küçüklü obalarına Marı vilâyetinin Murgap, Bayramali, Yolöten ve Tagtabazar ilçelerinde de rastlanmaktadır. Hatta bu vilâyet'in Sakarçage ilçesinde Sakarlar'ın adları yaşamaktadır. "Sakar" adının "Sak" adından ve çokluk bildiren "-ar" ekinden teşkil olduğu açıkça görülmektedir.

18 – SURHI BOYU:

Bu boya mensup insanlar Hocambaz ilçesinin Surhı (Sabınlı Surhı) ve Dostluk ilçesinin Gargalı Surhı ile Olamsurhı obalarında yaşamaktadırlar.

19 – HASAR BOYU:

Kaka ilçesinde bir obayı teşkil eden Hasarlar, konuşmaları, giyim-kuşamları ve kültürel yapıları açısından çevresini kuşatan halktan biraz farklıdırlar. Bu sebeple bu boyun diyalekti özel olarak incelenmiştir (Saparova, 1970).

Yukarıda adları belirtilen boylardan başka şive ve sosyal yapı bakımından şimdiye kadar incelenmeyen ve diğer Türkmen boylarından şive,

kültürel doku, süsleme-işleme ve yemek zevkleri gibi yönlerden, buldukları bölgelerin de tesirleriyle biraz farklılık gösteren birkaç küçük boy daha vardır. Etnograflar tarafından başlı başına boy, dilciler tarafından ise konuşmaları bakımından diyalekt kabul edilen bu boyların belli başlıları şunlardır:

20 – ESGİ BOYU :

Lebap vilâyetinin Sayat ilçesinde ve Özbekistan'ın Surhanderya vilâyeti' nin Mübarek şehri dolaylarında yaşamaktadırlar.

21 – KIRAÇLI BOYU:

Lebap vilâyeti'nin Farab, Danev ve Darganata dolaylarında bulunmaktadırlar.

22 – BURKAZ BOYU:

Marı vilâyetinin merkezi ile Murgap, Sakarçage, Bayramali, Garagum ve Türkmenkale ilçelerinde büyüklü-küçüklü birkaç obayı meydana getirmektedirler.

23 – DÜYECİ BOYU:

Bu boya mensup olanlar Çarçöv şehrinin eteğindeki Talhan-bazar ve Daşhovuz vilâyeti'nin Yılanlı ilçesinin Düyebi obalarında yaşamaktadır. Düyeciler'e Buhara vilâyeti'nin Vabkent ilçesinde (2 oba), Karakalpakistan'da, Azerbaycan'da ve İran'da da rastlanmaktadır.

24 – MÜRÇELİ BOYU:

Beherden ilçesinin Mürçe obasında yaşamaktadırlar.

25 – MEHİNLİ BOYU:

Ahal vilâyeti'nin Kaka ilçesine bağlı Mehin obasında ve Daşhovuz şehrine yakın Meyilli obasında bulunmaktadırlar.

26 – ÇANDIR BOYU: Bu konudan daha önce söz edildi.

SONUÇ

Bu araştırma ile Oğuz boylarının kadim geçmişi muhtelif sebeplerden dolayı bir yurttan başka bir yurda göç etmeleri, bazen birbirleri ile karışarak yeni Türkmen boylarını meydana getirişleri ve günümüz Türkmenistan coğrafyasında yerleşmeleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler sonucunda akla gelen ilk soru, bu Türkmen boylarının geleceğinin ne olacağı ve halkın boy ve uruğlara bölünüşünün devam edip etmeyeceğidir.

Bilindiği üzere yukarıda incelemeye çalıştığımız, adları belirtilen veya belirtilmeyen boylar bir bütün soy kütüğünü, yani Türkmen halkını meydana getiren büyüklü-küçüklü kollarıdır. Halkımızın ayrılmaz parçası olan bu boylar, X. asırdan son dönemlere kadar insanlık tarihinde kendisine uygun bir yer edinmiş ve devrindeki müelliflerin dikkatlerini çekmek suretiyle tarih sahifelerinde kendine has yerini almıştır.

Bartold'a göre Oğuzlar / Türkmenler, Büyük Selçuklu devletinin kurulmasıyla birlikte Ortaçağ İslâm dünyasının tarih sahnesinde çok önemli bir mevkiye ulaşmış ve diğer Türk topluluklarından daha yukarıda sayılmıştır. Bu durumun tabii bir sonucu olarak İslâm kaynaklarında sadece Oğuz boyları geniş olarak yer almakta ve diğer Türk toplulukları konusunda böylesi kapsamlı bilgilere rastlanmamaktadır (*Bartold, 1963*).

Kaşgarlı Mahmut'tan başlayarak günümüz bilim adamlarının Oğuz - Türkmen boyları hakkında topladıkları zengin materyaller, geçmişte olduğu gibi gelecekte de dikkatle ve ciddiyetle değerlendirilecektir. Bu bakımdan bu malûmatlar, Türkmenlerin ve Türkmenistan'ın gerçek tarihinin yazıldığı günümüzde daha büyük öneme sahiptir.

Boy ve uruğlara bölünmek geleneği tarihî şartların bir gereği olmuştur. İnsanlık tarihinin çok eski devirlerinde, birbirine düşman toplulukların mücadele sürecinde atalarımız kendilerini koruyacak veya yardım edecek karındaşlarının, kan kardeşlerinin kimler olduğunu bilmeye, bunlarla ilişkilerini kesmemeye mecbur olmuşlardır. Böylece de toplumlarda boy ve uruğlara bölünme zarureti ortaya çıkmıştır.

Günümüzde, bu gereklilik ortadan kalktı. Bu sebeple yaşadığımız çağda boy ve uruğlara bölünmek gibi bir durum la karşılaşmıyoruz. Yine de geçmişten gelen bir gelenek olarak Türkmen boyları arasında bazı diyalekt özellikleri, giyim-kuşam, halıkilim, nakış, süsleme-işleme ile günlük hayatta kullanılan araç-gereçler, gelenek- görenekler bakımından bazı farklılıklar kaydedilmektedir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği sistemi içinde Türkmenistan'ın başlı başına bir cumhuriyet haline getirilmesiyle birlikte şehirlerde veya kırsal kesimlerde Türkmen dilinde okulların açılması, bu dilde kitap, gazete ve dergiler çıkarılması, radyo, TV, tiyatro ve sinema sanatında konuşmaların Türkmen dilinde yapılması gibi çeşitli etkinliklerin yanında halkın çeşitli kesimleri arasındaki yakınlaşma ve ilişkilerin daha da sıklaşması Türkmen boylarında karşılaşılacak dil, kültür, maddî ve manevî yapı çeşitliliğinin (zenginliğinin) giderdik zayıflamasına ve azalmasına yol açtı.

Günümüzde Türkmen edebî dilini bütün Türkmenler anlayabilmekte ve halkın çoğunluğu bu dilde konuşmaktadır. Bu toplumsal şartlar altında halkın boy ve uruğlara bölünemeyeceği, önceden devam edip gelen bu tür bölünmeleri onaylamayacağı kendiliğinden anlaşılacaktır. Bunun için de günümüzde, değil kendisinin soy kütüğünü, mensup olduğu boy veya uruğu sayabilecek genç nesil, hatta yaşlıları bulmak gittikçe güçleşmektedir.

Bağımsız Türkmenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Saparmırat Türkmenbaşı'nın bizzat kendisi ve Türkmenistan Hükümeti'nin, Türkmen halkının bağımsızlığına ulaşmasından sonra, halkının çeşitli kesimlerinin ve boy-uruğlarının arasındaki farklılıkları gitgide azaltarak bunları merkezi bir devlete, bütünüyle bir millete dönüştürmek gibi son derece gerekli ve önemli bir meseleye büyük özen gösterdiği gözlenmektedir.

Bu maksada yönelik gayretler ve yürütülen devlet politikası sayesinde günümüz Türkmenistan'ında bütünüyle Türkmen halkının kendi milletine ve millî tarihine olan sevgisi, kıvancı artmaktadır.

**SOLTAŇA ATANIYAZOV'UN
TESPİTLERİNE GÖRE TÜRKMEN
TAYFA (BOY)LARININ BÖLÜMLERE,
URUĞLARA VE TİRELERE DAĞILIMI :**

I – ARABAÇI BOYU

(Bölümleri : Yok)

(Kaynak: Maviyev, 1987)

URUĞLARI:

1-GULANCI URUĞU

(TİRELERİ: Gara, Gırman, Dödek, Hetdar)

2-ÖKERCİ URUĞU

3-AKCA URUĞU

(TİRELERİ: Begler, Kazılar, Öküzler, Vekiller)

4-CEMAL URUĞU

(TİRELERİ: Begler, Cürcenler, Macaşlar, Varraklar)

5-GÖGEM URUĞU

(TİRELERİ: Gara, Köçasıgmaz, Goturgeçili, Esensakav)

6-ÄRDEM URUĞU

(Vinnikov'da bu uruğ yok)

7-YARI URUĞU

(TİRELERİ: Goynayak, Gızıl, Vaz, Deliler)

8-GARLIK URUĞU

(TİRELERİ: Ak Garlık, Gara Garlık, Suvçı Garlık)

9-ALDORI URUĞU

(TİRELERİ: Pışlar, Tarhanlar, Goturhanlar, Kürtler)

10-AKGULAK URUĞU

11-DANAK URUĞU (Vinnikov'da "Damak" şeklinde)

12-DÄDEK URUĞU

Bunlardan başka Y.R.Vinnikov'un çalışmasında "Cınayıl" adlı uruğun adı geçiyor. "Kelleayak" tîresini de "Arabaçılar"a katıyorlar.

II – BAYAT BOYU

(4 bölümü vardır)

(Kaynak: Vinnikov, 1962)

A- BURDALIK BAYAT

(URUĞ ve TİRELERİ: Başbağlı, Lannılar, Kelteler, Gazaklar, Kemşik, Mürüşgen)

B- GADAM BAYAT

(URUĞ ve TİRELERİ: Bigam, Gözeller, Yetimekler, Sapaklar, Taylaklar, Çürreler)

C- NAMAZGA BAYAT

(URUĞ ve TİRELERİ: Arbablar, Surlar, Şalalar, Çallar, Etdiler)

D- KİŞTİVAN BAYAT

(Uruğ ve Tîreleri: Gök, Kaşan, Esenbatlı)

Bunlardan başka yerli yaşlılar 4. Bölüme ait Gayı, Togalakkelle, Meşpayalı, Köpek gibi tîrelerin adını belirtiyorlar. Buhara bölgesi Alat ilçesinde yaşayan Bayat yaşlılarından aldığımız malûmatlara göre buradaki Bayatlar Çölbayat (Kelbayat) ve Gassap- bayat adlı 2 bölüme ayrılıyorlar.

III – BURKAZ BOYU

(Bölümleri : Yok)

(Kaynak: Karpov, 1925)

URUĞLARI:

1-BERSİN URUĞU

(TİRELERİ: Begdessalı, Ayabakar, Yarı (Ak Yarı, Gara Yarı), Tekem)

2-BÖRİ URUĞU

(TİRELERİ: Bitli, Daban, Şih, Aluv)

3-YOLUN URUĞU

(TİRELERİ: Yassı, Garaincik)

IV – GARKIN BOYU

(2 bölümü vardır)

A- ÇOHPETDEGARKIN

B- SAYAT GARKIN

BÖLÜMÜN URUĞLARI:

1-ÜÇURUG

(TİRELERİ: Arslan, Mundas, Osman)

2- GURREYTBEKİŞ URUĞU

(TİRELERİ: Gurreyt, Bekiş)

3- BAYHAKI (BAYHALKI)

4-SAGAKA (SOLAKA)

5-PESTİLİ

6-ÇARTLI

7-HEMZE

B- SAYATGARKIN

BÖLÜMÜN URUĞLARI

1-ŞAYIK

2-AKCALAR

3-ARIKLAR

V – GÖKLEN BOYU

(Bölümleri: Yok)

(Kaynak: Karpov, 1925)

URUĞLARI:

1-GAYI URUĞU

(TİRELERİ: Cangurban, Garnas, Halkadaglı (İran'da), Garabalkan (İran'da), Darı, Deli, Temek (İran'da), Yelyaňı, Akkel, Gızıl, Garakel, Bokgaca, Gızılımam)

2-DODURGA URUĞU

(TİRELERİ: Gerkez, Gırık, Yaňak (İran'da), Seňrik (İran'da), Bayındır (İran'da), Keyikgodana, Sovranlı)

3-HATAP URUĞU

(TİRELERİ: Boruççı, Çanakçı, Telter, Kövsi)

4-MUKRI URUĞU

(TİRELERİ: Ürgenci, Köpekler, Yigri-midört, Tokay)

C. Övezov (1960) ise "Göklen" boyunu iki uruğa ayırmış ve aşağıdaki tîreleri tespit etmiştir:

1-GAYI URUĞU

(TİRELERİ: Akkel, Garakel, Suvar, Garnas, Cangurbanlı, Bokgaca, Temek, Tat, Çarık, Ak, Köse, Şıh, Galmık, Arap, Gulalı, Yüzbeği, Gigni (?), Salar, Adnakel, Yankel, Onbegi, Terekeme, Yanık, Toğtamiş, Gatmen, Darı, Deli, Yelyaňı, Gızıl, Goňur, Halkdaglı, Garabalkan, Karuk, Kir)

2-DODURGA URUĞU

(TİRELERİ: Gerkez, Sovranlı, Köpek, Kirrik, Garaguzı, Godana, Diňlik, Garavul, Keyik, Çakır, Gökce, Yana, Çekir, Gancık, Hocambaz, Ayderviş, Avşar (Ovşar), Erkekli, Baynar, Kelesaň, Garnas, Kekeç, Kövli, Mürzebay, Garaganak, Çovdur, Bayat)

VI – YEMRELİ BOYU

(2 Bölümü vardır)

(Kaynak: Hudaybergenov, 1977)

A- DAGLI

BÖLÜMÜN URUĞLARI

1-GAZAK URUĞU

(TİRELERİ: Guşlar, Garaçakmenler, Onbegiler, Sarılar, Cellevler, Köseler, Soltular)

2-BAY URUĞU

(TİRELERİ: Baylar, Soltanlı, Vişşikler, Akgaşlar, Gürgenler, Kazılar, Şahırlar, Körler)

3-MARIP URUĞU

(TİRELERİ: Gapanlar, Tilkiler, Gövdükler, Commuklar, Serdarlar, Baylar, Sallahlar, Kövekler, Kekeçler, Molla, Kövli, Şeytan)

4-HIDIR URUĞU

(TİRELERİ: Halamlar, Hanlar, Olam, Düyeler, Ussalar, Bekevüller, Keleçler, Sazandalar, Porhanlar, Küşşeler, Külekler, Yetimekler, Onbegiler, Ekitçeler, Perraçlar,

Garataylı, Temek, Gabsık, Heşdekler, Gedekler, Gızılcalar, Akdişler (Arçıdallı), Begler, Şagallar, Gızılcalar, Horazlar, Küncüliler, Saneler)

5- BERDİHOCA URUĞU

(TİRELERİ: Girneler, Gerreyler, Vekil, Yelek, Köpek, Övren, Mergenler, Kezzaplar)

6-ÇAKAN URUĞU

(TİRELERİ: Arzıbeg, Heyvanlar, Halva-çılar, Toynuklular)

B-GUMLI

BÖLÜMÜNÜN URUĞLARI

1-GARACA URUĞU

(TİRELERİ: Kadililer, Güneyatanlar)

2-TAKIRDIN URUĞU

(TİRELERİ: Encamlar, Keytikler, Seypeller, Govçular, Bakgallar, Porruklar, Berzallar, İndirmalar)

3-DADIŞ URUĞU

(TİRELERİ: Sülgünler, Küleler, İtagızlar, Pekgeyler, Köseler)

4-CÜNEYT URUĞU

(TÎRELERİ: Goşmaklar, Govaçalar, Alacalar, Galmıklar)

5-BEDES URUĞU

(TÎRELERİ: Kör, Geçemen)

6-YARI URUĞU

(TÎRELERİ: Kepbanlar, Peñnamlar, Şorumsa, Bilbil, Bahar, Kerler, Keciler, Begler, Pıçaklılar,

7-GARRAVI URUĞU

(TÎRELERİ: Mürüşger, Şallım, Onbegi, Magtarlar, Garaboynak, Garaboyun, Yalaklar, Çokçular)

VII – MUKRI BOYU

(Bölmeleri: Yok)

(Kaynak: Vinnikov, 1962)

URUĞLARI

1-DAŞRABAT MUKRI URUĞU

(TÎRELERİ: Yigrimidört, Çopan, Tatlar, Kuşlar, Tokay, Garagan, Köpek, (Çakırlar), (Araplar), (Şagallar)

2-GIZILAYAK MUKRI URUĞU

(TÎRELERİ: Alçı, Gırgılı, Ketdeler, Egriler, Begenler, Meyteli, Perdazı, Baylar, Hudman, (Boynuyogın)

3-HOCAHAYRAN

VIII – OLAM BOYU

(Bölmeleri: Yok)

(Kaynak: Vinnikov, 1962)

URUĞLARI:

1-ÄDEN URUĞU

(TÎRELERİ: Abal, Datha, Garaca)

2-HEKİM URUĞU

(TÎRELERİ: Bitli, Köse, Garatutlı, Tokguz, Hıklı, Eşek)

3-GIZIL URUĞU

(TÎRELERİ: Aşig, Völke, Körhalkı, Horram)

4-YOLUK URUĞU

(TÎRELERİ: Keller, Garalar, Hayallar)

5-GARAMGOL URUĞU

(TÎRELERİ: Begler, Kürümçi)

6-AKGUMOLAM URUĞU

(TÎRELERİ: Gökdonlu, Şorden (Şärdem olmalı) Yelbe, Arap, Kürt, Gacar, Toklı, Cınlı, Badı, Garsakçı, Hışşa)

IX – HATAP BOYU

URUĞLARI

1-KELTEARIK URUĞU

(TÎRELERİ: Çanakçı, Telter, Boruççı, Kövsi)

2-ÇÖMMEGARİK URUĞU

(TÎRELERİ: Dönmez, Gopal, Beg, Coñ, Gürdek, Kälhal, Garrılar,

3-İRİAHMETLİ URUĞU

(TÎRELERİ: Çallar, Veliler)

4-İRİDELİ URUĞU

(TÎRELERİ: İrideli, Çillik)

5-MAYDAKMARALİ URUĞU

(TÎRELERİ: Naceren, Köseler, Hoşoy)

Hatap boyunun yaşlılarından aldığımız malûmatlarda, yukarıdakilerden başka aşağıdaki tîrelerin adları geçiyor:

Çepbe, Akeşekli, Gartañlar, Gazak, Guşçı, Gırık, Mollalar, Yuhalar, Kövsi, Perdazı, Arbap, Bağşı, Yagmırçı, Novayırlar, Bigam, Çalış, Yalap, Mayda Ahmedalı, İri Ahmedalı, Nâcirem, Cürdük, Mayda Deli, İri Deli, Lovlahorlar, Gâkilikler, Tıgiler)

X – ESGİ BOYU

(2 Bölümü vardır)

(Kaynak: Vinnikov, 1962)

A- ABIGÜZER

URUĞLARI:

1-BULSUN URUĞU (MUSLM)

2-GARAYETİM URUĞU

3-GALP URUĞU

(TÎRELERİ: Tersayak, Baçala)

4-SOVAKCI URUĞU

5-YAPAÇ URUĞU

(TÎRELERİ: Atalık, Agacayak

6-YEDİURUĞ URTĞU

7-GULCUK URUĞU

8-SARIBAKI URUĞU

B- HANHALKI

URUĞLARI:

1-YARIMCA URUĞU

2-SOLAGAY URUĞU

3-İNCALDI (İNCELDİ) URUĞU

4-ÜGGÜLDİ URUĞU

5-HESENEKE URUĞU

6-ÇAKA OKÇI URUĞU

7-HALHAL URUĞU

XI – MÜCEVÜR BOYU

URUĞLARI:

1-GUTAM URUĞU

(TÎRELERİ: Mezit, Serdar, Gızılca, Ereş)

2-HALİL URUĞU

(TÎRELERİ: Cınlar, Marha, İsa Hacı, Keller, Yonus, Pirsöyün, Serdarlar,

3- Tagta ilçesindeki Mücevirlerden Abılhalık, Çandır, Mezit, Memmedalı, Övliyelar.

(Kaynak: Demidov, 1976)

4-İSLAM URUĞU

(TÎRELERİ: Garabay, Ebeyt, Babanyazkel)

5-YUNUS URUĞU

(TÎRELERİ: Pirsöyün, Serdarlar)

İslam ve Yunus uruğları Murgap vadisinde yerleşiyorlar.

XII – MAGTIM BOYU

(Kaynak: Demidov: 1976)

URUĞ – TÎRELERİ

1-OTLI MAGTIM

2-PİR MAGTIM

3-HALTALI MAGTIM

4-GILLI MAGTIM

5-TOKA MAGTIM

6-GIZIL MAGTIM

XIII – SEYİT BOYU

(Kaynak: Demidov, 1976)

URUĞ – TÎRELERİ

1-ŞASEYİT

2-MANAGAR

3-AK EŞEKLİ (AK EŞİKLİ)

4-GANIMAT

5-TİLKİLER

6-DÜYELER

7-DÖVLER

XIV – HOCA BOYU

(Kaynak: Demidov, 1976)

URUĞ – TÎRELERİ

1-BALKANLI HOCA

2-DAGLI

3-ISRABATLI (ASTRABATLI)

4-DEPBAMGANLI

5-HORASANLI

6-ZENNİ HOCA

7-BERDİLİ

8-MATİLİ (MEHTİLİ)

9-ARABAÇI

10-TATLAR

11-ERSARI HOCASI

(Kaynak: Demidov, 1976)

XV – GARADAŞLI BOYU

URUĞLARI:

1-CAGLANLI URUĞU

(TÎRELERİ: Kazı, Çebiş, Cüneyit, Melişge, Bamılı, Bağtı, Orman, Meyilli (Mehinli), Esrikgara, Sirtıgara, Keç, Amanpolat, Yüztanap)

2-SATIKLI URUĞU

(TÎRELERİ: Gızıl, Gart, Meniş, Pekgey, Sa-

bir, Nasrilla, Kürt, Bay, Tagarçık, Arap, Sapa, Kadi, Cüneyit, Çildir)

(K`ynak: Karpov, 1925)

XVI – PAMIK BOYU

Bu boy XIX. Yüzyıl ortalarında Amuderya boylarından Özbekistan'ın Kaşkaderya vilâyetine göç etmiştir.

URUĞLARI:

1-KEKİRLER

(TÎRELERİ: Çalşak, Molle, Gullar, Keçeler, Ekizekli, Nıyazbay)

2-GARAÇANAKLAR

(TÎRELERİ: Keller, Dogmalar (Palvanlar), Çarşaklar, Garaincikler, Cöhitler, Alanlılar, Palanlar, Çukurkölli, Goturlar)

XVII – ÇANDIR BOYU

URUĞLARI:

1-BAYINDIR URUĞU

2-KÖLÇANDIRI URUĞU

3-GABACA URUĞU

4-GUTLUBAY URUĞU

Çandır boyunun bu uruğlarına dahil tîrdleri şunlardır: (Börübeg, Kacam, Köyük, Dogmalar, Şurabat, Pasıh, Gaşlar, Berreler)

XVIII – MÜRÇELİ BOYU

URUĞLARI:

1-OVŞAR URUĞU

2-YÜZBAŞI URUĞU

Bu iki uruğun tîreleri (karışık şekilde) : Dabaşı, Köpek, Begmammet, Lecin, Boyakçı, Arbab, Hıvalı, Garadali, Capbak, Boklı, Geçili)

XIX - ÄNEVLİ BOYU

URUĞU VE TÎRELERİ: Seyit, Magtım, Talhan (Tarhan), Sakar, Lezgiler, Erbablar, Gazaklar, Şarızalar, Serhoşlar, Necepler, Tüpenkçiler, Masimler, Sarılar)

XX – DÜYECİ BOYU

URUĞLARI:

1-SEMEDİN URUĞU

2-SARICA URUĞU

3-AKCA URUĞ

4-MİYAVIT (MİYEVİT) URUĞU

5-GEREY (BULUTKOVAN) URUĞU

XXI – HİDIRİLİ BOYU

URUĞ – TÎRELERİ:

1-GÜVLEME

2-KARAMAT

3-SALIR

4-ÇEÇKE

5-TEKELEÇLER

6-ÇON

7-GARAGAŞ

8-YALANÇI KÖSELER

9-ÇEPBELER

10-MUGULLAR

11-İPEŞİKLER

12-AÇBEGLER

XXII – ŞİH BOYU

1-GIZILŞİH URUĞU

2-KENARYAKAŞIHLARI URUĞU

(TÎRELERİ: Garababa, Halilbaba, Gündoğdı, Annagılı, Annagöz, Yapma, Garalar)

3-PAKIRŞİH URUĞU

(TÎRELERİ: Baygeldiler: Sarımolla, Gurt, Garaçakan, Gurak, Köke, Tüver, Tecik, Misger, Kezzap; Hurdoymaklar ise: Döv, Aktelpek, Ezizgök, Sülli, Garasakkal, İslam, Yartı gibi tîreleri içine alıyor.) (Kaynak: Demidov, 1976)

Bunlardan başka Garrıbükür, Halıl, Bayramalı gibi tîre adları da tespit ettik.

4-RÖVENCİLİŞİH URUĞU

5-ASTANABABALI ŞİH URUĞU

(TÎRELERİ: Rabatlı, Sarıkel, Bedel, Tecik)

XXIII – SURHI BOYU

(2 Bölümü vardır)

URUĞLARI:

1-YOLUG URUĞU

2-LEBBERDİ URUĞU

3-MUGAL URUĞU

4-GARABAGŞILI

XXIV – NOHURLU BOYU

(Şecere: I. (Kaynak: Vasilyeva, G.A. 1954)

BÖLÜMLERİ :

A. NOHURLU

B. ZERTLİ

A- NOHURLU

XI. asıra kadar bu bölüme katılan uruğlar:
1-Melik,2-Erbap,3-Dencik,4-Sıgır,5-Cagılcogul,
(TİRELERİ: Köse, Parraş, Cagılcogul)

XI – XVIII. asırlar arasında katılan uruğlar:
1-Yüzbegi, 2-Yüzbaşı, 3-Övezgeldi, 4-Bahar,
5-Abdirahman, 6-Hoca, 7-Işhata (TİRELERİ:
Cüyce, Guduz, 8-Eşek(TİRESİ: Küyzegar)

B- ZERTLİ

XVIII. asırda katılan uruğları:
1-Ogru(TİRELERİ: Ogru, Beg, Kel),
2-Ker(TİRESİ:Hocanepes),3-Kem,4-Hocaniyaz,
5-Hıvalı, 6-Ayı, 7-Çarlıh (TİRESİ: Guduz),
8-Kazı

A- NOHURLU Bölümünün Uruğları:

(Şecere: II.(Kaynak: Muhiyev, H., 1959)

1-CAGILCUGUL (TİRELERİ:Parraş, Köse)

2-BAHAR

3-ABDIRAHMAN

4-ÖVEZGELDİ

5-ERBAP

6-HOCA

7-YÜZBAŞI (TİRELERİ: Annagtrban, Övez yüzbaşı)

8-GUŞHANA

9-YÜZBEGİ(TİRELERİ:Yüzbegi,Garadaşlı)

10-EŞEK

11-SIGIR

12-İŞHATA

13-MELİK

14-DENCİK

B- ZERTLİ Bölümünün Truğları:

1-HOCANİYAZ (TİRELERİ: Adıbay, Ussanedir)

2-OGRI (TİRELERİ:Ogrı, Beg, Kel)

3-KÖR

4-HOCANEPES

5-AYI (TİRELERİ:Ayı, Bebir)

6-ÇARIK (TİRELERİ: Sepgüli, Seyitgüli, Muhammetgüli)

7-KAZI

XXV- ATA BOYU

Şecere : 1 (Kaynak: Karpov, G.İ., 1925)

BÖLÜMLERİ :

A- OMAR ATA

B- NUR ATA

C- IBIGATA

A- OMAR ATA Bölümünün uruğları:

1-DÖVLET GELDİ

2-DAÑRIK

3-BAGACA

4-GARADAMAK

5-ÇİTİR

6-HOŞGELDİ

7-KEPCE

8-NURAK

9-AHMEDEK

10-KÖR

B- NURATA Bölümü Uruğları:

1-GEÇİ

2-KÜPBAŞ

3-YEKEÇEMÇE

4-GARA MEMMET

C- IBIGATA Bölümünün Uruğları:

(İran'da)

ATA BOYU

(*Şecere: II. (Kaynak: Arazkultiyev, S., 1961)*)

A- OMAR ATA Bölümünü Uruğları:

1-AVLANMIŞ

2-UTODI (TÎRELERİ: Mömin, Abdal (Bağlı tîresi: Doldur), Isak (Bağlı tîreleri: Yartı, Yumrı, Bulduk), Sülüm (Bağlı tîresi: Halama), Ahmet, Mammet (Bağlı tîreleri: İsa, Musa, İbrayım, Herrek, Garadamak, Kepeç, Arıp)

B- NUR ATA Bölümünün Uruğları:

1-MAGMURATA (TÎRELERİ: Kazılar, Otamlar, İşanlar, Yaltalar, Şapolat, Hocaşih, Garamemmet)

2-AHMETATA (TÎRELERİ: Yolesen, Dervişalı (Bağlı tîreleri: Çepiler, Daşlar), Geçiler (Bağlı tîreleri: Okçılar, Tankarlar, Çopanlar, Aşgabilar, Ganarlar, Gızılcalar, Pırsantalar), Tinkılar, Küpbaş (Bağlı tîreleri: Pağçalar, Keller), Cıgırlar)

C- IBAGATA (İran'da)

XXVI – ALİLİ BOYU

(*Kaynak: Atayev, K., 1968*)

BÖLÜMLERİ

A- ONBEGİ

B- YÜZBAŞI

A- ONBEGİ Bölümünün Uruğları:

1-ÖVÇİ (TÎRELERİ: Garagol, Gutçı, Parhaylı, Garaçuha, Çala, Sarıca, Deli, Novalı, Ker, Cöhit, Kethuda, Köce, Boyagçı, Cuvazçı, Gökkümbetli)

2-DUTÇI (TÎRELERİ: Cıkıcı, Yıglak, Cuval, Nergiz, Kerkili, Garaca, Gabe, Gaygılı, Yalokaç, Yemreli)

3-MOVDUT (TÎRELERİ: Kargiz, Kirrik, Alhara, Akköynek, Geçili, Kövli, Soltanlı, Kiçigine, Lakga, Porlı, Ogrı)

4-PAKGA (TÎRELERİ: Ayıterekme, Ayı, Gıllı, Agzaçık, Gürzeyli, Çerre, Garalakka, Baytohum, Dalak, Gacar)

B- YÜZBAŞI Bölümünün Uruğları:

1-BEGDEPESİ (TÎRELERİ: Yüzbaşı, Gacar, Kilvan, Kelegeyli, Beg, Büzmeyinli, Garaatan, Mehinli)

2-NEMİSLİ (TÎRELERİ: Demirçi, Kömürçi, Melik, Çepbe, Cindek, Goşa, Serbaz)

3-GIPCAK (TÎRELERİ: Patda, Gassap, Beg, Gılboyun, Deli, Sarı, Tat, Eşekli)

4-GARKIN (TÎRELERİ: Coran, Çakır, Çil, Çopan, Dali, Kerki, Peylaç, Süythor, Cürmen)

5-GASIMLI (TÎRELERİ: Garaayak, Ekeler, Alakazı)

XXVII - SARIK BOYU

(*Şecere: I (Kaynak: Karпов, G.İ., 1925)*)

A- ALAŞA (Üçurug), B- POLATŞA (Herzeki-Suhti)

A- ALAŞA Bölümünü Uruğları:

1-ÜÇURUĞ (TÎRELERİ: Yerkinsıtdıh (Bağlı tîreleri: Yerki, Sıtdıh), Canıbek (Bağlı tîresi: Murtazargurama), Goyuncı (Bağlı tîreleri: Goyuncı, Kadırsahet), Alnış (Bağlı tîreleri: Alnış, Avcıbasetmek), Momatay (Bağlı tîreleri: Kürt/Gurt, Cimay, Socanyalbır), Hocanazar (Bağlı tîreleri: Çıkbazan, Semelek, Cantay, Şirkiyaz), Ussa, Alnah)

B- POLATŞA Bölümünün Uruğları:

1-HERZEKİ-SUHTI (TÎRELERİ: Ganlıbaş (Bağlı tîreleri: Gulca), Gocalı (Bağlı tîreleri: Garahocalı, Şautemirbatım), Suhti (Bağlı tîreleri: Erden, Çemçe, Dedegülü), Söyünalbeden, Gızıl (Bağlı tîreleri: Şeriptagan, Kerpota, Tagan, Onbegi, Şerip, Ker, Garaderi), Bayraç, Herzeki, Horasanlı, Arkakı)

SARIK – YALKAMIŞ BOYU

(*Şecere: II, Kaynak: Yazlıyev Ç., 1985*)

BÖLÜMLERİ:

A- ALIŞA, (Üçurug),

B- POLATŞA (Herzeki Suhti)

C- AMAŞA

A- ALIŞA Bölümünün Uruğları:

1-HOCANAZAR (TİRELERİ: Çalbozan, Semelek, Cantay, Şirniyaz)

2-ALNIŞ (TİRELERİ: Alniş (Bağlı tîreleri: Sbak, Avçı, Başyetmek, Yapığı, Bozyatan)

3-BAYRAÇ (TİRELERİ: Yerkisıtdıh (Bağlı tîreleri: Yatan, Begular, Bayım, Gızılca, Mustafa, Sayatlı, Kuncuk), Canıbek, (Bağlı tîreler: Govak Gurama, (Gurama'dan üreyenler: Yapığı, Beşara, Bozyatan, Gulalı, Gullar), Murtaza, Acanaesen)

4- HORASANLI (TİRELERİ: Momatay (Bağlı tîreleri: Yalır (Yalırından üreyenler: Yalır, Guthıbeg, Hıdrek), Gurt (Bu tîreden üreyenler: Gurt, Deli, Bay), Çılğay (Bu tîreden üreyenler: Çılğay, Kelteler, Pelvanlar, Keller), Socañ (Bu tîreden üreyenler: Socañ, Yüzbaşı), Goyuncı (Bağlı tîreleri: Bagaca (Bu tîreden üreyenler: Bagaca, Mollaataş, Annageldi, Guzucu), Söyüngara (Bu tîreden üreyenler: Söyüngara, Döv, Kövli, Şatır), Goçak (Bu tîreden üreyenler: Goçak, Hanak, Sancar, Ussalar), Gadır (Bu tîreden üreyenler: Gadır, Gızılguzu, Begler), Sahet (Bu tîreden üreyenler: Sahet, Tat, Temarlı, Çarımergen)

B- POLATŞA (HERZEKİ-SUHTI) Bölümünün Uruğları:

1-GOCALI (TİRELERİ: Garahocalı, Şihtemirbatım (Bu tîreden üreyenler: Şihtemir, Soltan, Possun, Durdalı, Batım), Gızılca (Bu tîreden üreyenler: Gılıçmergen, Garasar, Gazan, Gulanbay, Hımırđı, Begler, Hepbe, Şımı), Akgulı (Bu tîreden üreyenler: Onbegi, Çaşgın, Çala, Surrı) Cangulı (Bu tîreden üreyenler: Garaca, Cangulı, Garaatlı)

2-GIZIL (TİRELERİ: Şeriptagan, Kerpota, Pota, Tagan, Onbegi, Şerip, Garaderi, Ker)

3-SUHTI (TİRELERİ: Erden (Bağlı tîreler: Gızılmırat, Maş, Üpçi, Duz, Gurt, Garagol, Çarıgol, Çarıköpek), Dadegulı (Bağlı tîreler: Aşım, Gutak, Kel, Ezme, Yeğre, Yılğay, Çemçe, Bağlı tîreler: Halım, Kel, Akdaşlı, Ener)

4-GANLIBAŞ (TİRELERİ: Ganlıbaş (Bağlı tîreler: Cerli, Oturgıç, Gupbaş, Garaayak, Möminişan, Alyaçık, Garatılki)

5-GULCA (TİRELERİ: Abdal (Bağlı tîreleri: Garaboyun, Amanfgulak, Emin, Övlat, Bağsı),

Sarıca, Alagöz, Maşık (Bağlı tîreleri: Yeşir, Atamet, Kiçiyegen), Agacayak, Bayteber (Bağlı tîreleri: Gullar, Kerler, Kermanlar, Gökler), Hanteber, Garlıbaş)

6-SÖYÜNALI (TİRELERİ: Garanogay, Aknogay, Onbegi, Aşırbay, Düyeci, Yatan)

7-BEDEN (TİRELERİ: Madci, Tibet (Bu tîreden üreyenler: Tat, Şavman)

C- AMAŞA URUĞU

Bu uruğ Tekeler'in düzümünde.

XXVIII – SAKAR BOYU

(Kaynak: Y.R.Vinnikov)

URUĞLARI:

1-GARAMAHMIT (TİRELERİ: Kövli (Bağlı tîreler: Kazılar, Gökler, Haray), Küpbaş (Bağlı tîreler: Yalama, Mir, Matak), Deli (Bağlı tîreler: Deli, Goyunayak), Begler (Begler, Bağsı, Kel)

2-HOCAİNEBEG (TİRELERİ: Çiriñgi, Bilekge, Çagatay (Bağlı tîreleri: Çagallaybala, Topçı, Gurbankel, Ülker, Çagataypayan, Alakel, Ağrıyeser, Ussacık), Eşek-Kürre (Bağlı tîreleri: Eşek-Kürre), Keneges, Alpan, Tapçı)

3-SIYADAGSAKAR (TİRELERİ : Siyadag, Lebabı, Horasanlı, Gutçı, Gavunçı)

4-GIZAN-MERYE (TİRELERİ: Gızan (Bağlı tîreleri: Celake, Yoltak, Gara, Hocıkel, Yuha, Ablak, Melece, Süynük, Gök, Begkeş), Merye (Bu tîreden üreyenler: Alpan, Daraz, Dalı, Köşlar), Haz (Bu tîreden üreyenler: Kenev, Kene, Şihlar, Çıbınlar), Goşdepe (Bu tîreden üreyenler: Gızıllar, Gökçeler, Çekirler, Kövler, Çeklekler, Tıllalı, Götigara, Köyükler), İşan)

XXIX - SALIR BOYU

(Kaynak: Karpov, G.İ., 1925)

BÖLÜMLERİ :

A- KİÇİAGA

B- GARAMAN

C- YALAVAÇ

A- KİÇİAGA Bölümünün Uruğları:

1-BOKAŞ (TİRELERİ: Bokaş, Töretmir, Musa, Gara Kiçiağa)

2-YA:CI (TÎRELERİ: Begencaga, İsmayıl, Hav-Zaga, Hellexin, Hobezağa)

3-BOKGARA (TÎRELERİ: Yunel, Gulançı, Annagayşak, Sopular)

4-YEYKEBAŞARCA (TÎRELERİ: Yeyke, Başarca)

5-YAKUP (TÎRELERİ: Arık, Aman)

6- SAYAT (TÎRELERİ: Camış, Ödekbay)

7-ARSLAN (TÎRELERİ: Oitşit-Dcem, İbrayımhoca, İssma, Bedem)

B- GARAMAN Bölümünün Uruğları:

1-BEGBÖLÜK (TÎRELERİ : Sapalak, Kodcek, Anna, Kellekler)

2-ODCUK (TÎRELERİ: İncaldı, Körler, Garayusup, Baylar, Hocambazlı, Çürüler, Çepbeler)

3-ÖKÜRCİKLİ (TÎRELERİ: Duşaklı, Arabacı, Gök, Çürre)

4-GEDEK (TÎRELERİ : Ödekbay, Aladuzlu, Şih, Omar, Zommuk, Aymaklar, Pelleçi, Mamaklar, Pencivar,

5-HALILÇULUM(TÎRELERİ:Gızıl,Bag- şı, Baylar,Yorga,Mollaomar,Annagulu,Marca)

6-ACGAM (TÎRELERİ: Keki, Çokallar, Eşekler, Baylar)

7-KUŞI-BOKA (TÎRELERİ: Begler, Deli, Kerler, Süythorlar)

C- YALAVAÇ Bölümünün Uruğları:

1-ORDUGOCA (TÎRELERİ: Gökbörük, Gultak, Yegenseyit, Kır)

2-YUSUP (TÎRELERİ: Deli, Yusup)

3-BEGSAKAR (TÎRELERİ: Beg, Sakar, Yegenhacı)

4-KESE (TÎRELERİ: Kese, İsmayıl)

5-KURT (TÎRELERİ: Kurt, Hebip)

6-KERİMAGA (TÎRELERİ : Şatark, Kerimaga)

ÇARÇÖV BÖLGESİNDE YAŞAYAN SALIRLAR

(Kaynak : Y.R. Vinnikov, 1962)

URUĞLARI:

1-KIRAÇLI (TÎRELERİ: Tırkiş, Ayagarıklı, Yüzbegi, Tarpızlı, Obalı)

2-YAYÇILI (TÎRELERİ : İncikli, Doñuzlu, Çıyanlı, Torgaylı, Karazalı, Kigizçi)

3-ERDELİ-HANDEKLİ

4-AKCIK (TÎRELERİ: Akcık,(Akcık'tan üreyenler: Pelvan, Baylar, Begler), Yağıplar)

5-GAZARÇI (TÎRELERİ: Gazarçı, (Gazarçı'dan üreyenler: Begelek, Köşekli), Katmendövdi)

6-ARAKI, GULANCI, MUGAL, MERKİT, KÖPEKLİ

7-EŞEKÇİ (TÎRELERİ: Oruskölu, Yalama, Garatolek)

8-DEYNEVLİ (TÎRELERİ: Ussalar, Begler, Ayırıtlar, İşanlar, Cartılar, Hemrabaylar)

9-YEDİURUĞ (TÎRELERİ: Köpekçi (Köpekçi'den üreyenler: Ödek, Çakan, Gatı, Hoca, Çarh, Alapostek, Ekermiş, Tırtır, Hımpay), Köyükler, Garalar, Lokgalar, Gökler, Babahocalı, Kesikler)

10-KIRKÖYLİ (TÎRELERİ: Gürci, Tatlar, Arap, Şaňnılar, Acap, Haraklar, Övezekler, Valval, Zıyan, Samak, Süvcüler, B'sderi (Başderi'den üreyenler: Milev, Omar, Iglaklar, Hapız, Tovşan, Deliler, Sagıl)

11-EGRİ

12-YAGIR (TÎRELERİ: Arbab, Maymak, Daşatar, Gazan)

XXX - TEKE BOYU

(Kaynak: Karpov, G.İ., 1925)

BÖLÜMLERİ

A- UTAMIŞ

B- TOKTAMIŞ

C- YALKAMIŞ (Sarıklar)

A- UTAMIŞ Bölümünün Uruğları:

1-SIÇMAZ (TÎRELERİ: Aksopı (Bağlı tîre-

leri: Gır, Ker, Tümen, Sagır, Perreñ, Şagal), Hocasopı (Bağlı tîreleri: Bagaca Mülkaman, Arap, Gızılköz, Meñli, Bokurdak)

2-BAGŞI (TÎRELERİ: Çeltek, Yasman (Bağlı tîreleri: Mürüşger, Acar, Vekil, Uruhçi, Peri), Miriş, Salık (Bağlı tîreleri: Pir-Tala, Matır), Akdaşayak (Bağlı tîreleri: Gürci, Minçe, Begendik, Gızılbeg, Şova), Garadaşayak (Bağlı tîreleri: Gökboyun, Akgoñur)

B- TOGTAMIŞ Bölümünün Uruğları:

1-BEG (TÎRELERİ: Goñur (Bağlı tîreleri: Garagoñur, Tañretdin), Gökçe (Bağlı tîreleri: Gubaş, Yarigökçe, Garakökçe, Köşi), Amaşa (Bağlı tîreleri: Agrabaş, Kazı)

2-VEKİL (TÎRELERİ: Gancık (Bağlı tîreleri: Güñ, Gül, Çarıklı, Akyusup), Yusup (Bağlı tîreleri: Garayusup, Tilki, Deli, Halam, Garayörme, Par, Gum, Kara-Gel, Bagsı), Gagşal (Bağlı tîreleri: Baygeldi, Arlaññı, Dokçaga, Balkangulı, Sopı, Bükri (Bağlı tîreleri: Erkek, Deli, Çal, Orazmammet, Döv, Yüzbaşı, Tümen)

C- YALKAMIŞ (SARIK) Bölümünün Uruğları:

1-ALAŞA (TÎRELERİ: Almış, Usta, Alnah)

2-POLATŞA (TÎRELERİ: Bayraç, Herzeki, Suhti, Horasanlı)

XXXI – YOMUT BOYU (Salır'ın oğlu)

(Şecere: I (Kaynak: Karpov, G.İ., 1925)

BÖLÜMLERİ :

A- GUTLITEMİR (Garaçuka)

B- ÖTLİTEMİR (Bayramşalı)

A-GUTLITEMİR (Garaçuka) Bölümünün Uruğları:

1-ÇONİ-ATABAY (TÎRELERİ : Ak Atabay, Tatar, Yulşa, Gücük, Ganyokmaz, Goçak, İgdir, Badrak, Eymir, Dag)

2-ŞERİF-CAFARBAY (TÎRELERİ: Şerif-Yaralı (Bağlı tîreleri: İri Tumaç, Ovnuk, Tumaç, Gızıl, Burkaz, Arık, Sakallı), Şerif-Nuralı (Bağlı tîreleri: Turaç/Tumaç, Gılguyruk, Kör, Kelte, Garaincik, Kemgoyunlıkör), Garravı, Bahelke, Yılğay, Baga, Matırık, Gocuk)

C- ÖTLİTEMİR (Bayramşalı)

Bölümünün Uruğları:

1-SALAK (TÎRELERİ: a) Ak Salak tîresinden üreyenler: Boyunbaş, Mameli, Kakilik, Yolma, Sozma b) Gara Salak tîresinden üreyenler: Begköse, Aylak-Aññaşlı, Kövliçinñan, Mücevür)

2-ÖKÜZ (TÎRELERİ: Ak Öküz, Gara Öküz)

3-ORSUKÇI (TÎRELERİ: Vekillikel, Alıncaşeytan, Körgövere, Miralı, Gırımca, Cüneyt, Garagoca)

4-UŞAK (TÎRELERİ: Barak, Temeç, Garsak, Tebele, Garaboyun, Hacı)

YOMUT BOYU

(DAŞHOVUZ YOMUTLARI)

(Şecere: II (Kaynak: C.Amansariyev)

BÖLÜMLERİ

A- BAYRAMŞALI

B- GARAÇUKA

A- BAYRAMŞALI Bölümünün Uruğları:

1-ÖKÜZ (TÎRELERİ: a) Ak Öküz tîresinden üreyenler: Gulam, Çemçe, Bagsı, Gurbe, Garabegçe, Gutlıbay, Akça, Akgarın, Garayanak, Kel, Şovberdi, Çıkce, Arallar, Girraz ; b) Gara Öküz tîresinden üreyenler: Cig, Kör, Yerki, Maraba, Köne Köpekçi, Götaşak, Çinrikli, Condulöküz, Guyruklu Yerki, Temmekiçi, Taganbay, Gurçuk, Gassaplar

2-SALAK (TÎRELERİ: a) Topçular ; b) Ak Salak tîresinden üreyenler: Kövli, Boyunbaş, Begler, Kakilikler, Yolma, Sozma, Garabelem, Zamanlı, Ovnuklar, Bala, Posıbada ; c) Gara Salak tîresinden üreyenler: Çiññan, Annaşlı, Üker, Aylaklar, Köseler, Mücevür, Kazılar, Mameler

3- ORSUKÇI (TÎRELERİ: a) Cüneyt tîresinden üreyenler: Kazı, Varañ, Garakçı, Lukman, Terne, Köce, Serdar, Kürt, Gu:lacı, Golak, Şalgam, Çarıklı, Gıllı; b) Vekilkel tîresinden üreyenler: Vekil, Körgövere, Marem, Garadaşlı (Küçük tîreleri: Alıncaşeytan, Miralı, Çiller, Lavga, Abdiselimli, Akgövere, Garagövere, Tatlar, Nesye, Giccekler, Temiroğlu, Beşataoğlu; c) Gırımca tîre-

sinden üreyenler: Ovuş, Çageli, Çarşañı, Akyal, Meçgey, Kemki, Deli, Kakmaçlar, Yağlı, Telpekli ; d) Garahoca tîresi

4- UŞAK (TÎRELERİ: a) Hacı tîresinden üreyenler: Tamdırlı ; b) Barak tîresinden üreyenler: Garabarak, Akdüyeli, Begataoğlu, Begler, Söyüncek, Tarhan ; c) Tebele tîgresinden üreyenler: Garakçı, Keller, Gökçe, Çebşekler ; d) Temeç tîresinden üreyenler: Mollaköse, Çakşetli (Bu iki tîreden üreyen tîreler: Çallar, Govaldañlar, Atalık, Molla, Köse, Annaataogul, Babaçalataogul, Küren, Kervanbaşı; e) Garaboyun tîresinden üreyenler: Labalar, Ussankılar, Deliler, Söylübeg, Esence Harazçı, Halfa ; f) Garsak, tîresinden üreyenler, Serdar, Agarlar, Gabanlar, Kürreler, Emeler, Körler, Garalar, Balıkçılar,

5-GARAÇUKA Bölümünün Uruğları:

1-CAFARBAY (TÎRELERİ: a) Gocuk tîresinden üreyenler: Gızıl, Dañırık, Gurama, Marama, Akgarın, Daşlar, Daz, Gullar, Gırık b) Baga tîresi; c) Bahelke tîresi: ç) Maşırık tîresinden üreyenler: Alagöz, Togdarı, Nefere, Garaçakan, Dadekeler,

2-ATABAY (TÎRELERİ : Eymir, Ganyokmaz, Düyeci

XXXII – ERSARI BOYU

(Şecere: I (Kaynak: Karpov, G.İ., 1925)

BÖLÜMLERİ

A- GÜNEŞ (Kemalgazi)

B- GARA

C- BEKEVÜL

D- ULUDEPE

A-GÜNEŞ Bölümünün Uruğları:

1-ÇAKIR

2-ÇEKİR

3-SÜLEYMEN

4-GABASAKGAL

5-OMAR

6-GIZILCA

B-GARA Bölümünün Uruğları:

1-DELİ

2-ISLAM(TÎRELERİ: İdiberdi, Nuracı

3- BAY (TÎRELERİ: Tañrıberdili, Şıhım, Aştop)

4-MAMAŞ

5-GAZAN

6-TAGAN

7-GURAYIŞ (TÎRELERİ: Ellesli, Şah, Ahmaetali, Çalış, Gızılcar, Deli, Megecik)

8- Garaboyun

9-ÖGEM (TÎRELERİ: Gısır, Sümükli, Alataylı, Ay-Enek, Perrek)

10-ÇEKİÇ (TÎRELERİ: Kör, Ker, Cınlı, Saltık, Karger, Altıbörük, Ercel, Par, Torgay, Tana, Süle, Gaygısız, Yabancı, Sarcuvan(?), Garaboyun, Sardıklı, Uliman, Altıbörük)

11-YABANI (TÎRELERİ: Bayanhana, Gızılğaz, Cögi, Togar)

12-DAVUTLIYABANI (TÎRELERİ: Köşemamaş, Göziuşak,

C-BEKEVÜL Bölümünün Uruğları:

1-TOGAÇI (TÎRELERİ: Vekil, Hıdırhaççeli, Şalık, Beglik, Bataş, İyci, Polatlı, Harı, Nesimli)

2-SARILI (TÎRELERİ: Berdimiyaz, Mollalı, Onbeş, Tovşak)

3-YERLİ (TÎRELERİ: Soltanhepbı, Tarı, Özbekölen, Çakmak, Abdal)

4-UŞAGON (TÎRELERİ: Tazıgan, Çap, Kenan, Kelte, Çakmak, Gultak)

5-LAMMA (TÎRELERİ: Çerkezli, Kölarık, Omçabaş, Geçili, Garaltay, Bürgüt, Garkınarık, Garkın, Mukrı, Çarşannı)

D- ULUDEPE (MUSTAPAGAZI) Bölümünün Uruğları:

1-AKDERİ

2-ESENMEÑLİ

3-GIZILAYAK

4-SURHI

5-ACI

6-DANACI

7-ÇATRAK

- 8-GARACA
9-ETBAŞ(İTBAŞ)
10-GABIRDI
11-İTAKLI
12-SURH

ERSARI BOYU

(Şecere: II (Kaynak: Ataniyazov, S.,1994)

BÖLÜMLERİ

- A- ULUDERE
B- GÜNEŞ
C- KARA
D- BEKEVÜL

A- ULUDEPE Bölümünün Uruğları:

1-GURAMA (TİRELERİ: Guramergenli (Bağlı türeleri: Keşler, Keller, Ekizli, Yusuplu, Şagalar, Guk), Kazılar (Bağlı türeleri: Garrılar, Peltekli, Kazılar), Köpekli, Sayatlı (Bağlı türeleri: Goçaklı, Depederler), Hapızlar (Bağlı türeleri: Sarıbaylar, Meñircek, Lokaşa), Oklar (Bağlı türeler: Çakanlar, Gökceler, Sarılar, Nerbaşlar, Sarıca)

2-GARACA (TİRELERİ: Bağsılı (Bağlı türeleri: Sakavlar, Tutluk, İşanlar), Reyimberdili (Bağlı türeleri: Taylar, Tergeler, Toplar, Tatlar, Gazaklar), Güleğence (Bağlı türeleri: Tegen, Garaincik, Mangar, Düñter, Çal, Mamur, Zorra, Alyali), Gutal, Körgara, Garnas (Bağlı türeleri: Çala, Memiş), Kürt, Şekerek, Korkansı, Garamemili (Bağlı türeleri: Ekiz, Tenter, Gatıgulak, Yenaklı), Karkara, Mergenli, Ağrıbaş, Yerki (Bağlı türeleri: Avga, Basak, Yıglak, İtalmaz, Şagal, Şeytan, Şor), Suvlar)

3-SURHI (TİRELERİ: Yoluk, Kaller, Gızılkör, Kemler, Garrılar, Gulaklar, Garabagsılı, Lepberdi, Mugal, Tayak, Magsımlar)

4-ÇATRAK (Bağlı türeleri: Gılgısdı, Ağacalı, Şorlu, Çartmalı)

5-SURH (TİRELERİ: Rahmışlı (Bağlı türeleri: Yolka, Gurin, Yalama), Kemenli, Guymanlı, Cavaşlı (Bağlı türeleri: Arıkçı, Gürçi, Can), Hayber, Garaincik (Bağlı türeleri: Geden, Garaincik, Eseke), Ürgençli)

6-ESENMENLİ (TİRELERİ: Çoça (bağlı türeleri) Kaşgalar, Çolak, Taymaz), Babagulu

(Bağlı türeleri: Seygin, Gazak, Begler), Tüvelekçi, İslamlı, Mangışlalı, Gumaklı, Gılgısdı, Açbeg, Sarıca, Gutal, Guklı)

7-AKDERİ (TİRELERİ: Garayeser (Bağlı türeleri: Gullar, Boynak, Dolmek), Gökler, Gızılı (Bağlı türeleri: Çapatı, İşanlar), Günderi (Bağlı türeleri: Marek, Suyuk), Yonaçı (Bağlı türeleri: Kel, Çekiç), Beşderi, Begler, Arıbakan, Goplar, Açlı, Köyüklü, Tayırlı, Kündeli, Bağsılar, Garagoyonlu)

8-ACI (TİRELERİ: Arıkberkeli (Bağlı türeleri: Arık, Berkeli), Çalış (Bağlı türeleri: Çalış, Süybek, Ataokçı (Bağlı türeleri: Ata, Okçı), Çarşagal (Bağlı türeleri: Çar, Şagal),

9-GIZILAYAK (TİRELERİ: Mustapalı, Mañıt, Garagoyun, Ataniyazlı, Acamar (Bağlı türeleri: Begler, Bayramca), Saltık, Cagalbay, Tarhan, Yazalı, Ağalar, Hanık)

10-MÜSÜRGARABAGŞILI (TİRELERİ: Müsür)Bağlı türeleri: Uşak, Gılpalar, İri, Garabagsılı (Aşık, Surca, Ürküt, Kürre)

11-ETBAŞ (TİRELERİ: İtaklı (Bağlı türeleri: Garayandak, Zıklar, Ovlar), Boruglı (Bağlı türeleri: Gamlı, Gıllı), Babamañışlalı (Bağlı türeleri: Gıcakçı, Durdulu, Kaller, Çöpagaç, Merdan, Or, Yonaklı, Gırlı, Köyüklü, Tutluk, Atça), Abdal)

12-GABIRDI (TİRELERİ: Gökdaş (bağlı türeleri : Gök, Guş, Bada), Çızıgay, Şeytan, Sabınlı, Şıh (Garayandaklı)

13-DANACI (TİRELERİ: Taşlaklı (Bağlı türeleri: Tekren, Açlar), Mekan, Denacı (Bağlı türeleri: İsgenderli, Garlı, Kerli, Ümürhocalı, Aydışbaylı, Çala), Guvak Denacı (Bağlı türeleri: Surh, Obak, Gazak, Pesli), Halhal, Mamaş, Garaguşak, Köçe)

B-GÜNEŞ Bölümünün Uruğları:

1-GABASAKGAL (TİRELERİ: Aklar, Göleler, Dadışlı(?), Karler, Rahmışlı, Abışlı, Altıgarın, Kesmeler)

2-ÇEKİR (TİRELERİ: Dovça (Bağlı türeleri: Tovı, Cangay?, Ahmetli, Biybaş, Malaylı, Çallar, Begler, Keçemeñli, Bolur), Zürçotaklı (Bağlı türeleri: Muraga, Ussalar, Suvgöz, Zür, Çotaklı), Duşemme (Bağlı türeleri: Körçi, Laleyn, Burulcık, Alladat, Arıkbatır, Şagal, Orusbay), Garagoyonlu (Bağlı türeleri: Gı zılar, Çarcalar, Garacumalar, Yılanlar, Çöpbaş, Gırlı)

3-SÜLEYMEN (TİRELERİ: Uşak (Bağlı türeleri: Gışık, Matgurban, Badaklar), Agzığara, Balkanlı, Eşekli, Marra, Garga (Garça), Kırklar, Şayım, Geçiler)

4-ÇAKIR (TİRELERİ: Gızılgoynlu (Bağlı türeleri: Gatıbaş, Şagla, Aklar, Zahkeşli, Deliler, Leñner, Gayşaklar, Mirathocalı), Garagoyunlu (Bağlı türeleri: Pataşlar, Şeytanlar, Taklar), Sakarlı (Bağlı türeleri: Sakı, Cumalar, Köşekler, Surlar, Garma, Maşpayalı)

5-OMAR (TİRELERİ: Garagoyun (Bağlı türeleri: Garınca, Kürre, Kelteler, Arlan, Garagadik, Tatbegler), Gızılgoyn (Bağlı türeleri: Ayım, Ak, Acaka, Şagla, Gatıbaş, Çütçüt, Matek, Kömeç, Deli)

6-GÜRAMA (TİRELERİ: Arıkbatır, Bağsılı (Bağlı türeleri: Köne yağırılı, Vagar, Persiz), Gınlı, Tarhan, Gorçaññı (Bağlı türeleri: Gatık, Arık, Gonurlu, Galmıklı)

B- GARA Bölümünün Uruğları:

1-GURAYIŞ (TİRELERİ: Ahmetli, Deli, Ellesli, Goyuncı, Gızılcar, Köke, Köce, Sarı, Şahlar, Calış, Çınaklar)

2-BAY (TİRELERİ: Şıhım, Şagundi, İsamlı, Ellesli, Tañrıberdili, Sümükli, Aşaktop, Deli, Aklar, Dıgır, Kel, Körler, Goşhadalı, Alataylı, Arallı, Alga, Gısır, Perrik)

3-ÇEKİÇ (TİRELERİ: Altıbörük, Garaboyun, Gaygısız, Cınlılar, Gamşaklı, Kör, Garrılar, Ketencik, Kelek, Karger, Saltık, Sadı, Suvlar, Sardıklı, Par, Cace, Düyeler, Gücük, Şırğıt, Boynuzın, Aymak, Serçeler, Çenkler, Bay, Mamaş, Torgay, Taneler (?), Uşak, Çevreler, Çakmak, Ercel, İsamlı)

4-İSLAM (TİRELERİ: İdiberdi, (Bağlı türeleri: İğličeltek, Kelleki, Övezsur, İşan), Nuracı (Bağlı türeleri: Kemler, Agzıkem, Garaşalı, Kazılar, Çüñker, Akca, Çınaklar)

5-TAGAN (TİRELERİ: Bu uruğun vekillerinin çoğunluğu Afganistan'da yaşıyorlar.

6-YABANI (TİRELERİ: Gulancı Yabanı, Davutlı Yabanı (Bağlı türeleri: Cınlı, Buyanhana, Gurama) , Hanek, Bovam, Gızılğaz, Cuma, Cögi, Urat, Garaboyun, Tahk (?), Garayandaklı, Toğar)

7-GAZAN (TİRELERİ: Melecik, Şag)

8-MAMAŞ (TİRELERİ: Aden, Altımamaş, Bagacalı, Gırmızı, Şine, Hatap, Hasanlı)

C- BEKEVÜL Bölümünün Uruğları:

1-SARILI (TİRELERİ: Kelleli, Berdimiyaz, Mollalı, İmren, Onbegi, Tovşan, Kırıklı, Tomar)

2-LAMMA (TİRELERİ: Cerkez (Bağlı türeleri: İgli, Gum, Yedi), Omçabaş (Bağlı türeleri: Köseler, Şeytanlar, Sakavlar, Araplar, Kırıklar), Bataş, Garaltay, Bürgüt, Geçili, Gamışlaklı, Gedamas, Gularık, Saltık, Çarşaññı (Bağlı türeleri: Müresen, Gızılğöz, Düyegöz)

3-UŞAGON (TİRELERİ: Bürgüt, Kenan, Kelteler, Keltebaş, Hoca, Tazıgan, Çayı (Bağlı türeleri: Gutluçal, Körçal, Söyünçal, Cılgöl bölgesinde; Sarıbaş, Arbab, Garamet, Çoçalar, Gababekevül'de...)

4-YERLİ (TİRELERİ: Natı (Bağlı türeleri: Balıkçı, Togacı, Nesimli, Çakmak (Bağlı türeleri: Tarı, Ogrı, Hocalar, Postak), Abdal, Yegen, Özbekgullar, Polatkel (Bağlı türeleri: Sakav, Garlı, Yöritmez, Garrılar, Gedemler, Erteler, Tovuklar, Dükler, Köseler)

5-GULTAK (TİRELERİ: Melece, Hocalı, Batır, Divana, Garrışeytan, Melik)

6-TOGAÇI (TİRELERİ: Aşgalı, Begmek (Küçük türeleri: Abdilla, İyci, Kelte, Vekil, Dükçebay, İyci, Polatlı, Söyüncacı, Şalık, Herri, Çalış).

KAYNAKLAR

- AGACANOV, S.G; (1969), **Oçerki İstoriî Oguzov i Turmen Sredney Azii IX-XII vv.** Aşgabat.
- AMANSARIYEV, C; (1954), **Türkmen Dilinin Yomut Şivesinin Demitgazık Geleşikleri**, kand. Dis. Aşgabat.
- ATANİYAZOV, S; (1980), **Türkmenistanın Gografik Atlarının Düşündürüşli Sözlüğü**, Aşgabat.
- ATANİYAZOV, S; (1988), **Slovar Turkmeniskih Etnonimov**, Aşgabat.
- ATANİYAZOV, S; (1991), **Salırlar Hakda Söz, Sıyası Söhbetdeş Jurnalı**, No: 9
- ATANİYAZOV, S; (1994), **Etnonim v Turkmenkom Yazıke**, Aşgabat.
- ATAYEV, K; (1966), **Hozyaystvo i Etniçeskaya İstoriya Turkmen Ahala**, Kand. Dis. İstor. Nauk. , Aşgabat-Moskva.
- ARAZKULİYEV, S; (1961), **Garagalpakıstan ASSR'İN Dörtgöl Rayonındaki Türkmen Geleşikleri**, Aşgabat, TDU
- BARTOLD, V.V; (1963), **Soç.T.8, Çast: II Moskva, "Nauka"**
- BARTOLD, V.V; (1968), **Soç, Tom: V, Moskva, "Nauka"**
- BERDİYEV, R. – KÜRENOV, S; (1970), **Türkmen Dilinin Dialektlerinin Oçerki**, Aşgabat, "İlm"
- CUROKULOV; (1992), **Obod Candir Türkmanları**, Toşkent, "Fan"
- DEMİDOV, S; (1976), **Turkmenskiye Ovladı**, Aşgabat, "İlm"
- EBULGAZİ ; (1958), **Abulgazı Bahadır Han, Şecere-yi Terakime**, Hazırlayan: Kononov, A.A., **Rodoslovnaya Türkmen, Soç.,Abulgazı Hana Hivinskogo**, Moskva-Leningrad, İzd AN SSSR
- GEYBULLAYEV, G.A; (1986), **Toponimi ya Azerbaycana (İstoriko-Et noğr.. İsledovaniye)** Baku, ELM
- GUMİLEV, L.N; (1968), **Drevniye Tyurki**, Moskva, "Nauka"
- HARİDARİ; (1994), **Salar Baba Gulaloğlu, Oğuz ve Övlad ve Etba ve Bak-ye Etrak Tarihi**, Yayınlayan: Z.B. Muhammedova, Türkmen Arhivi, No: 1-2
- HUDAYBERGENOV, C; (1977), **Türkmen Dilinin Yemreli Diyalekti**, Aşgabat, "İlm"
- KARPOV, G. İ; (Elyazma) **Kratkiye Spravki O Turkmeniskih Rodople- mennih Obyedineniyah**, Rukopis, (Hranitsya v TSNB AN Turkmenis- tana)
- KARPOV, G. İ; (1925), **Plemennoy i Rodovoy Sostav Turkmen**, Polto- ratsk (Ashabad)
- KARPOV, G. İ; (1942), **Etniçeskiy Sostav Turkmen**, Poltoratsk (Ashabad)
- KARRIYEV, A; MOŞKOVA, V.G; NASONOV,A.N; YAKUBOVSKY, A.Y; (1954), **Oçerki İz Turkmenkogo Naroda i Turkmenistana v VIII-XIX vv**, Aşgabat, İzdatelstvo AN TSSR
- KAŞGARLI, Mahmut; (1992), **Divan-ı Lügat-it Türk, Türkçe tercümesi**, Cilt I,II,III, 3.Baskı, Çeviren: Besim Atalay, Ankara, TTK Basımevi
- MALOV, S. E; (1959), **Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Mongolii i Kirgizii**, Moskva-Leningrad, İzdatelstvo AN SSSR
- MAVIYEV, N; (1987), **Türkmen Dilinin Arabaçı Diyalekti**, Aşgabat "İlm"
- MUHİYEV, H; (1959), **Türkmen Dilini Nohur Diyalekti**, Kan.Dis; Aşgabat.
- MİTT; (1939), **Material po İstoriî Turmen i Turkmenii**, I,II Tom, Moskva-Leningrad, İzd.An sssr
- MOLLANEPES; (1955), **Lirika**, Aşgabat, "Türkmendövlətnəşir"
- MUHAMMEDOVA, Z.B; (1973), **İssledo noviya po İstoriî Turkmenkogo Yazıka XI-XIV vv**, Aşgabat.
- NARTIYEV, N; (1994), **Türkmen Diyalektologiyasının Esasları**, Çarçöv
- NAVŞİRVANOV, Z.Ş; (1929), **Predvari- tel- nıye Zametki o Plemen nom Sostave Tyurkskih Narod nostey, Prebıvavşih na Yuge Rusi i v Krımu, İzvestiya Tavriçes-**

- kogo Obşetva İstorii, Arheologii i Etnografii**, Simferepol, T.Z.(60)
- ÖVEZOV, C ; (1960) **K Voprosu O Rodovom Sostave Goklen**, TSSR IA'nın Habarları, Cemgiyetçilik İlımlarının Seriyası, No: 4
- ROSLYAKOV, A. A; (1962), **Türkmen Halkının Gelip Çıkışı**, Aşgabat.
- SAPAROVA, G; (1970), **Türkmen Dilinin Hasarlı Diyalekti**, Aşgabat.
- SARAY, Mehmet ; (1992), **Türkmenler İmperializmin Zamanında**, Garagum, No: 1
- SÜMER, Faruk ; (1992), **Oğuzlar / Türkmenler**, 4.Baskı, İstanbul.
- ŞAHİN, İlhan ; (1987), "Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülahazalar", **Tarih Enstitüsü Dergisi** (İstanbul), XIII : 195-208
- TSA, II; (1986), **Türkmen Sovet Ansiklopediyası, 8 Tom, II Kitap**, Aşgabat, TSE
- TENİŞEV, E.R ; (1976), **Stroy Salarskogo Yazıka, Moskva** "Nauka"
- VAMBERY, N ; (1885), **Das Türkmenvolk in Seine Etnologischen Bezieshungen Geschildezt**, Leipzig.
- VASİLYEVA, G. P ; (1954), **Turkmennohurli. Sredneaziatskiy Etnografi- çeskiy Sbornik**, Moskva.
- VASİLYEVA, G. P; (1979), **Kto Takiye "soy", K voprosu ob Etnogeneze Turkmen**, Sov. Etnografiya, No: 6
- VİNNİKOV, Y.R; (1962), **Rodoplemennoy İ Etniçeskiy Sostav Naseleniya Çardcouskoy Oblasti Turkmenskoy SSR i Yego Rasseleniya** / Trudı İnitutata İstroii, Arheologii i Etnografii, Tom : VI, Aşhabat AN TSSR
- VİNNİKOV, Y.R; (1968), **K İstorii Forminovariya i Rasseleniya Turkmen Hatab, Mukrı, Kurama i Olam**, Moskva, "Nauka"
- YAZLIYEV, Ç; (1985), **İstoriya İ Hozya- ystvennoye Razvitiye Naseleniya Srednego Murgaba**, (XIX-Naçolo XX v), Aşgabat, "İlim"
- YEREMEYEV, D.E; (1971), **Etnogenez Turok**, Moskva, "Nauka"
- ZUYEV, Y.A; (1962), **İz Drevnetyurkskoy Etnonimiki Po Kitayskim İstoçnikam (Boma, Guy, Yanmo)**, Trudı İnitutata İstorii, Arheologii i Etnografii im; Vostoçnogo Turkeстана, T, 15

PAST, PRESENT and FUTURE of TURKOMAN TRIBES and THEIR SPREAD

Prof. Dr. Soltanşa ATANIYAZOV
Turkmenistan's Committee on Science and Technology

ABSTRACT

Most nations had divided into tribes and clans during the certain periods of their history. Dividing into tribes for some nomadic Turkish peoples, particularly the Kazak, Kyrgyz, Bashkir, Turkoman continued for a long period of time because of social and economical conditions.

Among these peoples Turcoman tribes were the subject of research in the works of some ancient scholarly personalities, such as Kaşgarlı Mahmut, Mübarek Şah, Reşideddin, Yazıcıoğlu, Salar Baba Marıdarı, Ebulgazi...Consequently knowledge about changes in life style of Turcoman tribes during different periods of time and brief information related to these Turcoman tribes, small and big could be found in some works the above-mentioned scholars. Also detailed information related to changes in Turcoman tribes after Mongol attacks, fleeing most of the population to neighbouring countries, forming of new tribes as Teke, Yomut, Göklen, Ersarı, Sarık, Sakar, Alili, Olam, Surhi...after combination of remaining Turcoman tribes with other ethnic groups are provided in these historical works, especially in those of Kaşgarlı Mahmut.

New Turcoman tribes originated from ancient Oğuz tribes are one of the sociological part of Turcoman nation. Old generations preserved traditions from old times. But nowadays the previous importance of keeping these traditions is becoming more meaningless for new generations.

In recent years, the reasons of division into different tribes during the history have disappeared. Therefore it is impossible to face with this kind of division among Turcoman in 20th century. Whereas some dialectical differences, tools used in architectural and economical works, traditional wears, carpet weaving, cuisine culture, art of decoration have still been preserved as traditions by new generations.

Key words:

Oğuz, Society, Tribe, Part, Uruğ, Turcoman

История, расселение, сегодняшнее положение и будущее туркменских племён

Проф. Солтанша Атаниязов
Туркменский Высший Совет Науки и Технологии

РЕЗЮМЕ

Многие из народов, живущих на земле, а может даже и все, в определенный период своего прошлого пережили процесс деления на племена и роды. У некоторых народов, например, тюркских народов, как казахи, киргизы, башкиры и туркмены, этот процесс по причине экономических и социальных условий сохранился долгое время.

Из них племена и роды туркменов нашли место в исследованиях древних ученых Махмуда Кашгари, Шаха Мюбарека, Решидеддина, Языджиоглу, Салар Баба Харьдары и Эбульгази. С этой целью в трудах ученых изучаются жизнь и положение туркменских племён в разные периоды, даются сведения о крупных и мелких племенах и родах. Также в этих исторических источниках даются точные сведения об изменениях в составе перечисленных Махмудом Кашгари туркменских племён, наблюдаемых после нашествия монголов, о переселении многих из них в соседние страны и об образовании новых племён теке, ёмут, гёклен, эрсары, сарык, сакар, алили, олам, сурхи, возникших в результате соединения оставшихся племён с новыми этническими группами.

Новые туркменские племена, происходящие от древне-огузских племён - это социальные ветви туркменского народа. Старые поколения сохранили эту многовековую традицию до наших дней. Однако для молодого поколения тема племён и родов всё больше теряет своё значение.

Условия, которые создали эту раздробленность как историческую необходимость, сегодня не существуют. Поэтому в 20 веке больше не встречаются примеры образования племён и родов. Но всё ещё сохраняются различия, вызванные древними традициями, в особенностях говоров, материалах и орудиях, используемых в архитектуре и хозяйстве, в одежде и убранстве, ковроделии, вышивании, традициях приготовления пищи, обычаях и т.д.

Обучение в школах на литературном языке после обретения Туркменистаном независимости, издание газет, журналов и книг на литературном языке, использование литературного языка на радио и телевидении; с другой стороны - развитие отношений народа с различными этническими группами стали причиной уменьшения материальных и духовных различий в языке и культуре между туркменскими племенами. Этой важной теме, т.е. идее объединения туркменских племён в единый народ и национальное государство, глава туркменского государства и правительство республики Туркменистан придают большое значение. В результате такого усердия за последние 7 лет у каждого туркмена, независимо от его принадлежности к тому или иному племени, увеличилась гордость и любовь к своему народу и его богатому прошлому. Таким образом туркменский народ вместе с братскими народами делает уверенные шаги в светлое будущее мировой культуры.

Ключевые слова:

Огуз, народ, племя, род, тиире, туркмен